

ТРАГЕДІЯ ДВОХ НАРОДІВ

Матеріали до спору
між українською та російською соц.-дем.
партіями з приводу убійства
С. Петлюри.

Видання Закордонної Делегації УСДРП.

П Р А Г А — К И Ї В

1928

З М І С Т.

Стор.

Передмова	5
Вступ	9
Публікації УСДРП з приводу уби́ства С. Петлюри:	
1. Резолюція ЦК УСДРП з 22. червня 1926 р.....	17
2. Відозва ЦК УСДРП до українських робітників і селян з 22. червня 1926 р.....	21
3. Стаття т. О. Безпалка в Празькому «Соціалдемократі» з 28. травня 1926 р.....	24
Доповідь представника російської соц.-дем. партії до комісії національних меншостей при Соціалістичному Інтернаціоналі з лютого 1927 р	27
Перший меморіал УСДРП до комісії національних меншостей при Соціалістичному Інтернаціоналі з 10. лютого 1927 р.....	39
Другий меморіал УСДРП до тої ж комісії з 15 лютого 1928 р.....	47
Обговорення справи в комісії національних меншостей 23. лютого 1928 р	71
Кінцевий висновок делегатів УСДРП на комісії національних меншостей	78
Засідання Виконавчого Комітету Соціалістичного Інтернаціоналу 26. лютого 1928 р.....	
1. Промова т. де Брукера	80
2. Резолюція Виконавчого Комітету.....	82
Прилоги:	
1. Резолюція ЦК УСДРП з приводу жидівських погромів на Україні з 25. лютого 1919 р	83
2. Стаття т. О. Безпалка в «Робітничій Газеті» з 4. березня в Винниці	84
3. Витяг із Декларації Правительства УНР з 12. квітня 1919 р. в Рівному	86
4. Резолюція жидівської соц.-дем партії «Поалей-Ціон» з 26. серпня 1919 р.....	86
5. Фотографія листа військово-революційної ради повстанців Григорієва й Махна до українських соціалістичних партій	

ПЕРЕДМОВА.

В цій брошурі подаються документи, що торкаються спору між українською та російською соціалдемократичними партіями, який виник в зв'язку з позицією УСДРП в справі убійства в Парижі 25. травня 1926 року Головного Отамана військ УНР С. Петлюри. Як відомо, убійник Петлюри — Шварцбард після арешту його заявив, що він убив Петлюру, як організатора й головного винуватця жидівських погромів на Україні. В зв'язку з цією заявою Шварцбарда в цілому ряді органів світової преси почали з'являтися відомости про Петлюру і його діяльність в дусі зазначених тверджень Шварцбарда.

Центральний Комітет УСДРП визнав за необхідне спростувати ці обвинувачення і тому 22. VI. 1926. було випущено спеціальну резолюцію й окрему відозву до робітників і селян на Україні, в якій ЦК УСДРП протестував проти обвинувачення С. Петлюри і з ним всього українського руху в погромництві. Ще раніше, а саме 28. V. 1926. в Празькій газеті «Sozialdemokrat» була вміщена стаття т. Безпалка з тою ж метою: спростувати зазначені наклепи в закордонній пресі. З приводу цих публікацій нашої партії представник російських соціалдемократів т. Абрамович виступив з заявою на засіданні Виконавчого Комітету Соціалістичного Інтернаціоналу 28. VIII. 1926. в Цюриху, а потім в лютому 1927 року подав докладнішу доповідь до Секретаріату Інтернаціоналу, в якій домагався розгляду справи, обвинувачуючи українську соціалдемократію в тому, що вона в зазначених документах солідаризується з діяльністю Петлюри підчас революції. Постановою Виконавчого Комітету заява т. Абрамовича була передана на розгляд до комісії меншостей при Соціалістичному Інтернаціоналі.

З різних причин копія доповіді т. Абрамовича була одержана Закордонною Делегацією нашої партії лише в кінці

грудня 1927. року¹⁾. Тому, не мавши копії доповіді т. Абрамовича, Закордонна Делегація УСДРП виготовила і підчас засідання Викон. Ком-ту Ін-ту в Парижі 12. II. 1927. р. передала до комісії меншостей свій перший меморіал, в якому подала загальний огляд подій, а також діяльності УСДРП під час цієї революції. Після одержання доповіді т. Абрамовича Закордонною Делегацією був виготовлений і 15. лютого 1928. року надісланий до комісії меншостей другий меморіал з конкретною відповіддю на закиди, зроблені т. Абрамовичем в його доповіді відносно тактики нашої партії.

Вся ця справа була розглянена зпочатку на комісії меншостей Роб. Соц. Інтернаціоналу 23. II. 1928. в Цюриху, а потім на засіданні Виконавчого Комітету Інтернаціоналу — 26. II. 1928. також в Цюриху, на якому за згодою обох сторін було ухвалено резолюцію, яку подаємо нижче.

Всі матеріяли, що торкаються зазначеного спору між укр. і рос. соціалдемократичними партіями, мають загальний інтерес і значіння, виходячи далеко за межі взаємовідносин цих партій. Тому ми вважаємо за потрібне подати головніші з цих матеріялів до загального відома з деяким освітленням цілої справи, що подається в окремому «Вступі» на початку цієї брошури.

Безперечним фактом є, що убійство Петлюри спричинилося до погіршення відносин між українською й жидівською людністю на Україні. В своїх інтересах використала цей факт російська влада на Україні, яка в своїй політиці керується правилом: «розділяй і пануй». Українська соціалдемократія вживала всіх заходів, щоби після Паризького замаху не загострювалися взаємовідносини між українським і жидівським народами. На жаль, націоналістичні почування вибухли з обох боків, і соціалістичній демократії українській та жидівській доведеться довго і уперто працювати, щоби знищити шкідливі наслідки всього того, що ми бачили після Паризького убійства. Ми сподіваємося, що подані в цій брошурі матеріяли допоможуть всім щиродемократичним елементам на Україні вияснити

¹⁾ Закордонна Делегація одержала доповідь т. Абрамовича в остаточно виправленій редакції, в якій вона майже повністю подається в цій брошурі лише після засідання комісії меншостей. Цим пояснюється, що в меморіалі Зак. Делегації немає відповіді на деякі місця доповіді Абрамовича.

надзвичайно складні й заплутані відносини української визвольної боротьби часів революції й вести дальшу боротьбу за визволення соціяльне й національне трудящих мас України.

Закордонна Делегація УСДРП.

В липні 1928 року.

ДРУКУБ
«ЛЕГИОГРАФИЯ»
Praha-Vršovice
665

ВСТУП.

Жидівські погроми належать до найсумніших фактів в історії сучасної революції на Україні. Ніхто не може оправдувати цих ганебних фактів. Навпаки, кожний гідний імені людини мусить осуджувати їх найрішучіше і з усієї сили боротися проти цього пережитку середновіччя. Українська соціал-демократія уживала всіх можливих у той час заходів для боротьби з цими звірячими вчинками різних темних елементів української армії та населення.

Українська соціалдемократія ні в яким разі не може оправдувати тих фактів нелюдської жорстокості, нищення невинних людей, убійства жінок і дітей, за для якої б цілі це не робилося. Українська соціалдемократія визнає, що безмежна самоволя всяких дрібних темних позакутніх отаманчиків, їхні божевільні злочини могли дати противникам українського визвольного руху зручний привід кинути тяжке обвинувачення вождеві української армії, який не мав сили в певний період української революції для того, щоб припинити розклад і анархію. Публікуючи матеріяли, що торкаються спору між українською й російською соціалдемократією, робимо це для освітлення тих дійсних відносин на Україні, які панували в період 1919—20 р. р. і в яких доводилося провадити свою роботу провідникам українського руху і українським політичним партіям. Ми хочемо показати, що в тих умовах повної анархії й стихійних масових рухів, в умовах міжгромадянської й між-національної війни на Україні в р. 1919. діячі української визвольної боротьби і зокрема Петлюра були безсилі опанувати ситуацію. Ми не беремо в оборону політику Петлюри взагалі. Але в одній справі, в справі обвинувачення його в організації й потуранні жидівських погромів ми маємо сказати своє слово.

Міжнародній політичний світ взагалі мало ознайомлений з українською проблемою. В наслідок цієї непоінформованості, а також під впливом антиукраїнської роботи різних чинників, ворожих самостійності українського народу, в Західній Європі та Америці на початку цієї революції була досить поширена опінія, що, мовляв, український рух, це — «німецька інтрига» і що українська революційна демократія, це — «большевики другого сорту». Тепер антиукраїнські сили, з метою дискредитації українського визвольного руху, стараються доказати демократам і соціялістам цілого світу иншу думку, а саме: про «погромну місію» українського народу в історії жидівства взагалі*). Робота антиукраїнських сил в цьому напрямі почалася не сьогодні. Ще в 1921 році видатний жидівський діяч А. Марґолін з приводу цього писав:

«Така вже доля всіх нових, молодих рухів. Інерція й звичка до старої карти Східної Європи, агітація певної частини численних представників всеросійської інтелігенції з централістичними поглядами, озброєних знаннями мов, зовнішнім лоском і світським вихованням, утворювали атмосферу недовіря до українського руху. Вороги його не нехтували клеветою для того, щоби представити українські політичні партії й правительство одночасно і большевиками й реакціонерами-погромниками. Ось чому, каже Марґолін, і Лансінґ (тодішний міністер закордонних справ З'єдинених Держав Північної Америки. Редак.) і анґлійське правительство так довго і вперто піддержували Денікіна й Колчака» (Марґолін. Україна и политика Антанты». Берлін, стр. 301).

З наведених у цій книжці фактів видно, в яких обставинах на території, занятій українською владою, відбулися жидівські погроми і як з ними боролася українська влада і зокрема Петлюра. Але насамперед треба зазначити, що жидівські погроми слід розглядати в обставинах міжнаціональної й міжгромадянської війни за сучасної революції на Україні.

Жидівське населення на Україні, як рівняти з иншими європейськими країнами, представляє собою досить значну меншість. По даним большевицького перепису за рік 1926-й із

*) Див. надзвичайно ворожу до українського визвольного руху статтю Белінського в Паризькім місячнику «La nouvelle revue socialiste» № 11—12, 1926 року під назвою «Les pogromes en Ukraine».

29 мільйонів всього населення на Україні українці складають 80%, росіяне — 9,5% і жида 5,4% або 1.566.000 чоловік.

Живе жидівське населення переважно по містах і в торгових містечках (по даним зазначеного перепису в містечках жида складають 22,7%, в селах — 1,5%) і «за винятком невеличкої верстви ремісничього та фабричного пролетаріату у величезній більшості жило коло поміщицького земельного володіння та сільсько-господарської промисловости» (Рафес. Два года революции на Украине, стр. 60). В масі своїй жидівське населення на Україні було дрібною буржуазією. Купці, дрібні торговці, всякі посередники, — ось з ким переважно мало діло до революції українське населення. Коротко кажучи, поняття «жид» в уяві українських народніх мас (селянства) майже зливалось з поняттям торговця, посередника, лихваря.

Стремління до використання величезного російського ринку укріпляло в торгово-промисловому жидівстві російську політичну орієнтацію, хоч петербурзьке правительство «чертою оседлости» і всякими обезправлюючими заходами старалося оборонити російську буржуазію від небезпечного конкурента.

Революція 1917 року зломил старі обмеження нації та релігії. Сепаратизм Української Центральної Ради лякав жидівські буржуазні та робітничі верстви. Але все ж в перший до-большевицький період революції, організоване в жидівських соціалістичних партіях робітництво з різними відмінами ставилося прихильно до українського руху. Правда, коли українське самоозначення дійшло до оголошення самостійности, то частина жидівських соціалістів (Бунд) стала в опозицію до цього рішення. Це не перешкоджало їм піддержувати Українську Центральну Раду в її боротьбі з большевицьким наступом із Росії.

Революція в Німеччині та на Україні (кінець 1918. р.) викликала полівіння між робітниками України, в тім числі і серед жидівського пролетаріату. Успіхи російської червоної армії привели насамперед до розколів у рядах українських і жидівських соціалістичних партій. Наслідком цього ослабли впливи демократичного соціалізму і набрав сили диктаторський большевизм, який написав на своїх прапорах: «Нехай живе міжгромадянська війна, визволителька трудящих!»

За большевицькою окупацією на Україні запанував «воєнний комунізм» з реквизиціями, націоналізаціями та монополі-

заціями. Жидівська дрібна буржуазія зразу ж опинилася без засобів до життя. Дрібні промислові й торговельні підприємства понищено «соціалізацією». Товари забрано різними «продкомами» та «совнархозами». Жидівська інтелігенція осталася без заробітку і найшла його в радянських установах. Дрібна буржуазія жидівська опинилася на службі у «комуністичної революції», бо майже вся торгівля й приватний промисел були визнані за «контрреволюцію».

Немає нічого дивного, що на Україні жидівський елемент став переважати своїм числом і впливом у багатьох совітських установах. Адже ж функції постачання армії та населення, функції продукції, які виконуються в капіталістичних державах приватними підприємствами, в совітській республіці сама влада взяла на себе. Їй потрібні знаючі в господарській справі агенти й найкращих вона знайшла серед жидівської, більше розвиненої та інтелігентної маси, як рівняти її з українцями або росіянами.

Совітський режим всею вагою своєю ліг на селянство, яке мусить постачати державі продукти своєї праці, не одержуючи за це еквівалента. Ось чому в масі українського селянства склалася думка, що «жиди комуну видумали» і що «совітська власть — жидівська», тоб то власть торговців, з якими тільки й знався український селянин.

Большевизм прийшов на Україну, як система терору і міжгромадянської війни. Большевики проповідують фізичне знищення своїх противників. Розстріл по підозрінню в контрреволюційности в сфері громадського управління. На війні — це большевики *не брали полонених*, це вони робили й роблять *погроми над Українцями*, масами розстрілюючи людей української національності, руйнуючи артилерійським огнем українські села. Нічого дивного, що в цьому озвірінню військові частини з одної й другої сторони нищили всіх, кого підозрівали в допомозі або співчутті противникові. В обставинах міжнаціональної й міжгромадянської війни, найжорстокішої з усіх війн, жидівські погроми були тільки частиною того загального лиха, яке лягло кровавою тінню на всю українську землю.

За час окупації України російським большевизмом національна ворожнеча ще більше зросла. Безперечним фактом є, що антисемітизм на Україні і в цілому так зв. Радянському Союзі на протязі цієї революції ніколи ще не був так поширений, як

тепер під пануванням російських большевиків. Серед українських мас весь час зростала і зростає страшна ненависть до большевицької влади, як влади окупаційно-терористичної. Той рух до національної незалежності, що йде під гаслом Української Демократичної Республіки, большевики називали й називають «Петлюрівщиною». Цим вони не мало допомогли величезній популярності Петлюри на Україні. Вся большевицька преса на Україні до самого вбивства Петлюри присвячувала дуже багато уваги діяльності Петлюри та боротьбі з нею.

Безперечно в тісному звязку з цим стоять такі події, як убійство Петлюри і все те, що ми бачили в час процесу Шварцбарда: клевета на весь український визвольний рух з боку большевицької та москвофільської преси й всяка необмежена допомога обороні Шварцбарда з боку російської влади. Коло оборони Шварцбарда в Парижі в більшій чи меншій мірі об'єдналися всі сили був. старої Росії, ворожі Україні, як російсько-жидівська буржуазія, російсько-жидівські націоналісти й централісти різних відтінків. Отже не тільки факти жидівських погромів, що були на Україні за влади УНР, були причиною цього одностайного виступу проти всього українського з боку тих сил, які хочуть зберегти «єдину, неділиму Росію». Ми бачили, як свідки з боку Шварцбарда старалися приписати вину за жидівські погроми на Україні Петлюрі, ми знаємо, як вони намагалися вибілити російську армію Денікіна, хоч самі ж жидівські політичні діячі стверджують, що Добармія принесла жидівській людині на Україні найбільше зла*). Метою такого об'єднаного походу проти української сторони було: за всяку ціну дискредитувати український *сепаратистський* рух, доказати, що цей рух негідний співчуття культурного людства.

*) З приводу погромів Денікіна С. Гольдельман в своїй книжці «Листи жид. с.-д. про Україну» пише: «Таких жидівських погромів, з такою кількістю жертв ще не було ніколи на світі, не було й на Україні» (стор. 60). Недарма ж «Жидівський Центральний Комітет допомоги жертвам погромів» в своєму меморіалі на імя сіоністського комітету в Лондоні в кінці 1919 року писав, що він є готовий оголосити себе солідарним з політикою Директорії, тоб то визнати її, як правосильне правительство України (див. Марголін, стор. 204). «Ця готовість Центрального Комітету, зазначає Марголін, говорила про великий перелом в настроях жидівства на території, по якій пронеслася хвиля погромів і бешкетів Денікінської армії» (там же стор. 204).

Такий одностайний виступ всеросійського націоналізму в зв'язку з убійством Петлюри нас не дивує. Було б дивним, коли б сталося інакше. Але на жаль і доповідь т. Абрамовича до Комісії Меншостей Соціалістичного Інтернаціоналу збудована на підставі матеріалів жидівського націоналізму, матеріалів неперевіраних і в багатьох випадках, як видно із представлених нижче документів, просто фантастичних, які направлені спеціально проти українських демократів і соціалістів. Все це ми пояснюємо тими ненормальними відносинами, які вже більше, як 25 років існують між нашою партією й партією російських с.-демократів. Російські с.-д., пройняті духом всеросійського централізму, ставилися упереджено до українського руху і його політичних сил. В наслідок цього вони не могли оцінити об'єктивно українську визвольну боротьбу взагалі та діяльність української соціалдемократичної партії зокрема.

Велика заслуга Комісії Меншостей Соціалістичного Інтернаціоналу полягає в тому, що вона цілком безсторонньо розглянула представлений з одного і з другого боку матеріал і висловила свій авторитетний погляд на цю справу. В протилежність до Парижу, де в атмосфері суду не знайшлося місця для розшукування правди й де оборона старалася впливати виключно на нерви та почуття присяжних*), в Цюриху спір української та російської соц.-демократії було розглянено Комісією Меншостей об'єктивно й безсторонньо.

Ми не сумніваємося, що рішення Соціалістичного Інтернаціоналу улегшить боротьбу українській соціал-демократії з реакційним шовінізмом на Україні. Але успішність цієї боротьби залежить не тільки від української демократії, але й від тактики російських і жидівських соціалістів і демократів, які повинні разом з українською соціалістичною демократією повести спільну боротьбу проти що далі, то все більше зростаючої взаємної національної ненависти на Україні.

*) Як відомо, Торрес на паризькому процесі весь час уживав демагогічно-націоналістичних способів оборони Шварцбарда: український рух інакше не називав, як «німецькою вигадкою», а українських свідків, що своїми зізнаннями робили вражіння на присяжних, старався скомпромітувати тим, що мовляв: це — германофіли. Він сам у листі до адвоката Грузенберга писав, що своєю методою оборони він мав на увазі психологію «середнього француза», а ціллю, — що як він каже — є «вище над усіе в подібних процесах», він ставив не шукання правди, а «лише присуд» («Дни», Париж, 27. XII. 1927.).

Революція на Сході розбудила народи до свідомого національного життя. В наслідок політичних та економічних суперечностей між Росією та Україною на наших очах зростає національно-політична свідомість українських мас.

Жидівське населення на Україні явно не поспіває за цю революційною «націоналізацією» українських мас. Комуніст Рафес у своїй згадуваній книжці писав про відношення до українського відродження з боку жидівського міщанина, що «він не шанує цієї «хлопської» мови й віддає перевагу мові багатшої російської культури». Але політичний розмах українського руху, зріст української культури неминуче тягне за собою також нахилення до української орієнтації жидівства України. Можливо, що цей процес потребує праці цілого покоління, але в інтересі Українців і Жидів, щоби політичне й культурне зближення обох народів відбулося, якомога скорше.

Тепер, коли стало ясним банкруцтво большевицького «експерименту», а з другого боку наочно виявив свою могутню силу український рух, вже не може бути сумніву, що перед Україною лежить шлях розвитку до національної держави, той шлях, який пройшли другі європейські народи. Українська і жидівська демократія заінтересована в тому, щоби большевицька диктатура скоріше скінчила своє життя, щоб на її місце стало народоправство, щоб під стріхою незалежної Української Демократичної Республіки вільно жилося рівноправним народам України.

Немає сумніву, що реакційний шовінізм, який в умовах большевицького режиму знаходить дуже сприятливий ґрунт для свого розвитку, грозить великими небезпеками для демократії на Сході Європи. В боротьбі з цим українська соціал-демократія буде шукати допомоги з боку жидівських соціалістичних партій на Україні. Незалежно від відношення жидівського населення до української проблеми, дійсна українська демократія вела і надалі вестиме рішучу боротьбу з усякими виявами національної ненависти й насильства. Ми певні, що тільки демократична українська політика і рішуча боротьба з усякими протижидівськими ексцесами може зробити із жидівських громадян України не пасивних глядачів, але активних учасників українського політичного відродження.

Ми сподіваємося також, що розгляд нашої справи в Соціалістичному Інтернаціоналі спричиниться до встановлення

більш нормальних взаємовідносин між нашою партією й партією російських соціал-демократів, що буде лише в інтересах демократії й соціалізму на цілому Сході Європи.

Публікації УСДРП з приводу убійства С. Петлюри.

1. РЕЗОЛЮЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ- ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБ. ПАРТІЇ

з 22-го червня 1926., з приводу Паризького атентату 25-го травня 1926.

I.

Центральний Комітет Української С.-Д. Р. Партії поділяє той глибокий сум, який огорнув цілу революційну демократію й ширші кола українського громадянства після звістки про трагічну смерть Симона Петлюри, Голови Директорії Української Народньої Республіки та Головного Отамана українських військ.

II.

Центральний Комітет УСДРП протестує найбільш урочисто перед світом проти нанесеної цілому українському революційному рухові тяжкої образи, якої допускається частина преси, що піддержує закид убійника Шварцбарта, кинений на адресу загинувшого Симона Петлюри, одного з найзавзятіших борців визвольного руху українського народу, щоби свідомо чи несвідомо нанести удар цьому рухові.

ЦК пригадує світові становище української революційної демократії, в склад якої входять соціал-демократи, соціалісти-революціонери та радикально-демократичні партії, в справі жидівського питання та страшного явища погромів:

1. Доля національно та соціально поневоленого українського народу була за часів царату як найтісніше звязана з долею так само пригнічених жидівських мас, які міліонами заселяють Україну і були законом царської влади про «черту оседлости» приковані до перебування на українських територіях. Кожний революційний рух українського міського та сільського пролетаріату, як і жидівського, царські влади та реакція намагалися втопити в крові погромів. Українські та жидівські революціонери були свідомі того, що погроми мали служити для підривання народньої революційної сили. В тій свідомості з'єднувала їх спільна боротьба проти спільного ворога, царату.

Подібні відносини на українській території в бувшій Австрії (Східній Галичині), опанованій польською шляхтою, привели також до зближення і приязні між жидівською й українською демократією, що виявилось в приязній неутральности жидівства в польсько-українській війні 1918—1919 рр. За цю неутральність жидівство жакливо потерпіло з боку польських реакційних елементів при занятті Львова польським військом.

2. Українська революційна демократія, ставши в рр. 1917—1920., відповідно до вимог даного революційного моменту, на шлях будування вільного демократичного життя на Україні, ставила одним із перших завдань — найширше задоволення потреб жидівського народу:

а) Був виданий закон про національно-персональну автономію жидівського народу та широку самоуправу жидівських громад.

б) Жидам було забезпечене відповідне представництво в обох українських провізоричних парламентах, так в «Центральній Раді», як і в «Трудовому Конгресі».

в) Було утворено окреме міністерство жидівських справ, щоби жидам, як народові, забезпечити участь в керуванні державними справами. Крім цього представники жидівських партій були в керуючих ролях в інших міністерствах Української Республіки.

З другого боку пішли назустріч змаганням української революції соціалістичні й поступові жидівські партії на Україні, як «Бунд», «Ферайнігте ідіше соціалістен», «Поалей-Ціон», «Ідіше фолксартай» і ин. та взяли активну участь в творенні широко-демократичного республіканського ладу на Україні. Жидівські старшини і воєки боролися добровільно в рядах української армії.

Симон Петлюра, як активний член соціал-демократичної партії (виступив з партії 11 лютого 1919 з причин тактично-політичних) і висунутий на відповідальні становища в державі, як військовий секретар за «Центральної Ради» та Голова Директорії чинно піддержував ці змагання української демократії, стоячи все в контакті з представниками жидівства.

3. В першій фазі української революції в 1917—18 р., у фазі повної сили революції, коли реакція була на голову розбита, коли революціонери-демократи України, не виключаючи ні жидів, ні росіян, будували кращу будучність своєї країни, не було й чутки про переслідування жидів чи інших національностей. Та скоро починається друга фаза революції, фаза появи й зміцнення контрреволюції.

4. Реакція підносить овою голову за часів окупації України німецьким військом. За допомогою німецьких реакційних генералів перемагає на Україні контрреволюція на чолі з гетьманом Скоропадським. Він скупчує навкруги себе розбиті реакційні сили, які звязуються з російськими білими генералами і справляють помсту на революціонерах, в першу чергу на селянстві, яке захопило поміщицьку землю.

5. Українська революційна демократія в осени 1918 р. веде знову проти терористичної реакції повставші народні маси під прапором Української Народньої Республіки, нищить панування гетьмана Скоропадського, відновляє всі вільности політичні, соціальні та національні. Вертаються жидівському народові ті права, які йому дали українські революційні за-

кони і які були реакцією скасовані, а в дальшому ці права поширюються. В цю добу починається третя фаза революції, найтяжча й найстрашніша, фаза загостреної міжгромадянської і міжнаціональної боротьби червоної та чорної реакції проти демократичних вільностей українського народу.

6. За часів Скоропадського мали змогу всі темні сили колишнього царату спам'ятатись від першого страху перед революцією. Вони скупчились по містах і містечках України, знали добре про змагання білих генералів та, знущаючись над робітниками й селянами, тишили себе надією на допомогу Антанти та остаточну перемогу контрреволюції. По урядку Скоропадського ці реакційні сили не тратили своєї віри і шукали можливостей переждати революційну заверюху на Україні, проти якої йшов Денікін з своєю армією. Залишаючи місця своїх безчинств, удаючи з себе прихильників Народної Республіки, уміли вони влаштуватись на військовій та адміністративній службі. Їх наміром було ждати, а тим часом саботувати революційні закони і порядки та всіма способами шкодити змаганням української демократії. Вони використовували загострену большевиками міжгромадянську війну, в першу чергу до провокації несвідомих елементів проти жидів, підриваючи тим самим революційну силу мас, відводячи їх від революційних цілей, унеможливаючи повне порозуміння між революційними силами різних народностей України, словом, продовжували традицію часів царського режиму.

7. Для цієї роботи находила реакція надзвичайно сприятливий ґрунт в тій міжгромадянській і міжнаціональній війні, яку підготовляли і творили російські большевики, з своїми жахливими методами боротьби. Большевики не знали полонених у війні, всіх хто їм попадався в руки з противного боку, вони вирізували або розстрілювали. Взяті ними заложники ніколи не вертались до своїх громад. Вони криваво мстилися на родичах своїх протівників. Вони випалювали цілі села. Їхня «Чека» відома на весь світ своїм жахливим терором, поглинула тисячі невинних жертв. Ці методи досягали вершка жорстокостей, яких не знає історія людства, особливо на Україні, якої території переходили за час революції по кільканадцять разів із рук в руки. Централістичний московський большевизм, якому був на перешкоді сепаратистичний український рух, вживав і національного терору проти українства. Навіть українські прихильники комунізму в літі 1919-го року виступили зі зброєю проти московських большевиків, обороняючи відому тезу большевизму — «самоозначення аж до відокремлення». Селянство не могло бути підпорою большевизму з огляду на економічну анархію, яку принесли комуністи в селянське господарство. Українське робітництво, яке тільки що боролось під прапором Української Народної Республіки проти реакції, було вороже большевизмові. Московським комуністам, які шукали підпори в місцевім елементі, залишалась певна і головна піддержка в збольшевиченій частині російського робітництва і жидівської молоді, яка з ідеалістичним захопленням горнулася під прапор большевизму. Вона була готова на всякі жертви. Організовані нею передчасні повстання проти української влади по містечках, її участь в роботах зненавидженої населенням «чеки» — це були завжди безпосередні причини, які використовували реакційні елементи, щоб збуджувати

кровожадність у тих, які стільки витерпіли від большевиків, та виконувати криваву помсту знову на другій частині невинного населення. А большевики знову використовували це сумне явище для загострення відносин між жидами і українцями.

8. Ця злочинна робота обох на ділі реакційних сил — контрреволюції та большевизму — ставила величезні, майже непереможні труднощі перед українською революційною демократією. Велась безупинна боротьба революційного правительства проти большевицьких метод та проти замаскованої контрреволюції:

Були призначені політичні комісари соціал-демократи та соціалістично-революціонери для чистки війська від контрреволюційних елементів;

чистка провадилась в адміністративних апаратах;

утворено окрему комісію для слідства над жидівськими погромами;

окремо проголошено кару смерті за участь в погромах;

погромщиків віддавано під суд і розстрілювано;

потерпівшим від погромів призначувано надзвичайні допомоги (наприклад, ухвалено Радою Міністрів 19 VII 1919 р. 11 мільонів гривень);

видавано маніфести до населення від правительства та від Голови Директорії С. Петлюри;

видавано накази по армії і відозви до війська від головного отамана С. Петлюри.

Де українська демократична влада закріплювала за собою певну територію, там безчепства зникали, населення в тім числі й жидівське віддихало, нормальне життя — торгівля, комунікація, промисли, школи, політичні вільности відновлювалися. Жидівські партії та населення йшли владі з допомогою і відносились до неї з довіррям. Таким чином, погромницький ланцюг сплетений слугами й прихильниками поваленого царату, був зусиллями української революційної демократії розірваний. Тільки незнання обставин та ворожі українському рухові заміри можуть кидати тінь на цю тяжку боротьбу поневоленої української нації та на її революційних провідників. Складати вину за насильства над жидами на українське правительство чи взагалі на провідників українського революційного руху так само немає підстав, як і покладати на них відповідальність за погроми, що робили на території України деякі грабівницькі банди, частини большевицької армії та армія Денікіна.

III.

Атентат у Парижі по своїм методам та ідеології є продовженням роботи тих сил, які з самого початку революції поборювали демократію на Україні, розпалюючи національну ворожнечу і міжгромадянську війну. Тут знов тріумфують вороги вільного життя українського та жидівського народу — большевизм і контрреволюція, ті самі що й з погромів думали мати політичну користь для себе.

Контрреволюція постарается використати кожне ослаблення демократії для своїх темних цілей, для своїх дальших авантур. Тим потрібнішою в сучасний момент є консолідація революційних і демократичних сил України, бо тільки цим способом можна дати належну одсіч реакцій-

ним силам вна́втрі та імперіялістичним силам зовні, які намагатимуться знищити революційно-визвольний рух на Україні.

Вистріли в Парижі, намірені свідомо чи несвідомо проти революційної демократії, кличуть українські маси до дальшої боротьби за демократичні вільности, проти большевизму, проти реакції.

Центральний Комітет УСДРП наприкінці висловлює свою певність, що соціалістичні партії, заінтересовані в демократичнім розвитку Сходу Європи, з окрема на територіях бувшої Росії, допоможуть Українській Соціал-Демократії в усунанні всіх тих моментів, які загострюють національну боротьбу між народами і які в першу чергу використовувала б реакція для своїх цілей.

Українська Соціал-Демократія зробить усе з свого боку, щоб зміцнювались між революційними силами України, зокрема між українськими й жидівськими робітничими масами, ті відносини, які вели їх так часто до перемоги в революції.

Нехай живе міжнародня солідарність!

2. ДО УКРАЇНСЬКИХ РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН.

25-го мая 1926 року в Парижі убитий большевицьким агентом Симоном Петлюра, голова Директорії і головний отаман військ Української Народньої Республіки. Московські комуністи, які панують залізом і кров'ю над українським народом, підіслали свого найнятого ката, який горячою кров'ю вірного сина України зросив вулицю світового города. Вони навмисне послали жидка Шварцбарта, щоб він убив Симона Петлюру піби то за погроми жидів на Україні; цим московські комуністи хотять заклеймити всю геройську боротьбу українського народа за самостійність, як боротьбу розбійників і погромщиків.

Звісно, всі заяви душогубця про помсту Петлюрі за жидівські погроми придумані для того, щоб затулити дійсну причину уби́ства. Руками свого наймита убили Петлюру вороги України, які вже давно хотіли знищити цього найактивнішого борця за визволення українського народа.

Убиваючи Петлюру московська комуністична влада йде слідами проклятого царського режиму, який панував, нацьковуючи один народ на другий, улаштовував жидівські погроми, армено-татарську різню і т. д. Московські большевики хотять обернути ту ненависть, яка шириться в українському народі проти їхнього режиму, на жидівське населення. Вони знають, що коли на Україні зростатиме ворожнеча між українським і жидівським населенням, то тим легше буде Москві керувати Україною, держати в неволі український народ і виставляти себе перед світом за «оборонців» жидівської людности.

Всі на Україні памятають про те, як в 1917 р., після повалення царського режиму, Українська Центральна Рада, утворена в Києві нашими робітниками й селянами, боролась за волю й незалежність України.

Знаючи, що сусіди українського народа заздро дивляться на наш багатий край, Центральна Рада приступила до організації українського на-

роднього війська, щоб оборонити Україну від нападів ворогів. Всі ми знаємо, що на чолі молодой української армії став з самого початку С. Петлюра, який був в той час членом Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії. Незабаром довелось нашій армії обороняти Україну від московських большевиків. В упертій кровавій боротьбі анемогло українське козацтво і мусило в лютім місяці 1918 року залишити столицю України — Київ.

Тим часом з заходу сунула на Україну австро-німецька армія. Німецькі генерали накинули Україні правительство гетьмана Скоропадського. Поміщицьке правительство Скоропадського скасувало всі демократичні закони й постанови Центральної Ради, яка передала всю землю на Україні селянству без викупу. За уряду Скоропадського найкращих діячів української революції, між ними й С. Петлюра, було посажено в тюрми.

Але не згасло в українськім народі стремління до свободи. Вся Україна згадує славний день 15-го листопаду 1918 року, коли С. Петлюра, вирвавшись із гетьманської тюрми, почав з доручення Української Соціал-Демократичної Партії і Національного Союзу повстання проти правительства Скоропадського, яке проголосило федерацію з Росією. На чолі української влади стала Директорія Української Народньої Республіки, якої членом був також С. Петлюра. Разом з тим він був головним отаманом військ Української Народньої Республіки.

Здавалось, що український народ заживе вільним щасливим життям у своїй самостійній демократичній республіці. Та не спали вороги українського трудового народу. З усіх боків посунули на Україну жадні до багатства чужинські армії: з півночі московська червона армія, зі сходу біла російська армія генерала Денікіна, з заходу рушило на нашу землю польське військо, а в Одесі та в Миколаєві з'явилися війська капіталістичної Антанти, яка не хотіла визнавати самостійної Української Народньої Республіки і допомагала Денікіну.

Оточена з усіх боків Україна оборонялась скільки могла проти напасників. Настав радісний день 31 серпня 1919 року, коли військо соборної України знову вигнало московських большевиків із Києва. Слідом за цим почалась нова уперта боротьба України з російською армією Денікіна. Цю боротьбу використало московське большевицьке військо, яке прийшло знову на Україну майже без бою, бо армія Української Народної Республіки та українські повстанці підірвали силу Денікіна. Армія Української Народньої Республіки продовжувала боротьбу з московськими комуністами, і в цьому їй помагав увесь український народ. Увесь час цієї боротьби українського народу за самостійність головним отаманом був С. Петлюра, який разом з правительством, що складалось до 1920 року переважно з соціал-демократів та соціалістів-революціонерів, обороняв найцінніший здобуток нашої революції Українську Народню Республіку.

Кожен український громадянин з жалем споминає про те, як наприкінці 1920 року під натиском ворогів мусила армія Української Народньої Республіки відступити з рідної землі на чужину. З цього часу починається перебування С. Петлюри за кордоном, аж поки жорстока рука большевицького наймита не перервала його многотрудного життя.

Весь український народ протестує проти цього убійства і з погордою відкидає від себе негідну спробу ворогів України оганьбити перед світом український визвольний рух, на чолі якого стояв Петлюра, як рух проти-жидівський. Ні, не може відповідати Петлюра за ту кров жидівського народу, яка пролилась на Україні в час революції, невинен в цій крові Український народ.

Московські більшовики — ось хто приніс на Україну міжгромадянську війну, в якій комуністи мали правило: фізично нищити своїх противників, карати за провинність однієї людини родичів, сусід або й усіх громадян міста чи села. Це ж вони завели на Україні «інститут заложників», кровавий терор і «Чека», де загинули тисячі найкращих людей усіх національностей; це ж вони випалювали цілі села, нищили цілі родини, це вони розстрілювали людей тільки за саму розмову по українському.

В тій страшній бурі міжнаціональної й міжкласової війни, яку принесли на Україну московські більшовики, загинуло багато невинних громадян жидівської та інших національностей, що живуть на Україні.

Правительство Української Народньої Республіки разом з отаманом Петлюрою в тисячах прокламацій закликала населення України до спокою, суворо карало погромщиків і всяких злочинців, які підбурювали одну частину населення проти другої.

Ні, не за вигадану московськими більшовиками небувалу ворожнечу С. Петлюри до жидів загинув він від жорстокої руки в далекій Франції. Убійство Петлюри пояснюється значно глибшими політичними причинами.

Діяльність демократичного й соціалістичного правительства Української Народньої Республіки на Україні оставила глибокий слід в пам'яті народніх мас. Народні маси України ненавидять окупаційну владу московських комуністів і мали надію, що вернеться С. Петлюра, якого вони уважали за представника українського національного правительства. Ні за ким український народ не жалкує — ні за царем, ні за Денікіном, ні за Скоропадським, тільки за Петлюрою, за своєю Народньою Республікою, в якій український народ здобув хоч на де-який час землю, волю, національні й політичні права. І московські зайди-комуністи добре знали про це. Недаром зовсім недавно говорив призначений з Москви комісар України Чубарь про прихильність населення України до своєї Республіки на чолі з Петлюрою. Відповідальність за кров Петлюри падає на московську владу, яка по цей день гнобить Україну, грабує непомірними податками працю нашого народа і злобно слідує за кожним вільним рухом українського селянина й робітника.

Ця московська влада намірено ширить на Україні національну ворожнечу, бажаючи утопити боротьбу українського народа за самостійність в жидівській крові.

Робітники й селяне України!

Не піддавайтесь провокації московських комуністів, які хотять викликати знову на нашій землі жидівські погроми, кров і пожар міжгромадянської війни, щоб на згарнищах України далі панувати нагайкою та рупшицею.

Робітники й селяне України повинні об'єднатися в одній думці. в

однім гарячим стремління: спільними силами визволитись зпід влади московських комуністичних жандармів і провокаторів, цих неситих пнявок, які пють кров нашого народа.

Нелегка буде ця боротьба України за свою свободу. Для успішної боротьби треба великої й сильної політичної організації. Тому ми кличемо всіх трудящих України організуватися в рядах Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії. Московські насильники намагаються всякими жорстокими засобами знищити Українську Соціал-Демократію, та даремні їхні заходи. Прийде час визволення, коли мільони трудячого українського люду підуть знову могутніми рядами проти своїх гнобителів за кличами Української Соціал-Демократії, за ідеями державної незалежності, волі політичної, національної рівноправності та соціальної справедливості.

В цій боротьбі Українська Соціал-Демократія не буде одинока. Соціалістичний Робітничий Інтернаціонал, що об'єднує мільони робітників з усього світа, на з'їзді в Марселі у Франції в осени 1925 року запротестував проти поневолення України чужинцями і висловився за піддержку самостійної демократичної України. Наші товариші соціал-демократи за кордоном будуть і надалі шукати підпори для визвольної боротьби Українського робітництва й селянства в європейському соціалістичному пролетаріаті, який не допустить до себе зарази московського большевизму.

Трудящий народ України!

Доля України в твоїх руках. Не надіймось на те, що хтось чужий прийде за кордону й визволить наш народ. Бо чужинці, які б хотіли йти з своїм військом на Україну, шукатимуть своїх інтересів і вигод, їм байдуже добро українського народа. Надіймося тільки на себе, на свою силу й організацію, щоб, коли настане слухний час, ми організовано, як один чоловік, узялися будувати вільну самостійну Українську Народню Республіку.

Нехай живе незалежна демократична Україна!

Нехай живе Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія!

Честь і слава всім, що загинули в боротьбі за волю України!

Вічна пам'ять Симонові Петлюрі, борцеві-мученикові за Українську Народню Республіку!

*Центральний Комітет Української
Соціал-Демократичної Робітничої Партії.*

3. СИМОН ВАСИЛЬОВИЧ ПЕТЛЮРА.

(Стаття г. Осипа Безпалка в центральному органі німецької соціал-демократичної партії в Чехословаччині «Соціал-демократ» з 28 травня 1926 р.)

Постать із передових рядів українського народу, пробудженого до державотворчої активності в роки революції. На Петлюрі виконавець замаху хоче помститися за жидів, переслідуваних на Україні в час революції. Не для виправдування особи Петлюри пишуться ці рядки. Багато важніше постаратися освітлити цю велику трагедію народів, яка відогра-

лася за роки революції. Також для західноєвропейського соціаліста важно мати змогу судити про Схід не на підставі легенд, але *фактів*. Хочу тут навести факти з діяльності Петлюри та із тісно зв'язаних з його особою визвольних змагань українського народу.

Народився він року 1879-го в Полтаві, як син пролетаря (його батько був візником) і з молодих літ прилучається до революційного руху.

Року 1900-го він є членом української революційної групи «Революційна Українська Партія» («РУП»), яка організує аграрні заворушення в Полтаві 1902-го року. В році 1905-м «РУП» перетворюється в українську соціал-демократичну партію і разом з тим Петлюра стає одним з найдіяльніших членів цієї партії аж до року 1919-го.

В рр. 1911—13 засновує він у Москві «Украинская Жизнь», журнал російською мовою, який зібрав коло себе найліпших і найпоступовіших співробітників українських та російських.

В революції 1917 року він виступає, як довірений чоловік воєнків на Західному фронті, і йому було доручено організувати національне українське військо. При першому українському парламенті в Києві — Центральній Раді — він виступає, як військовий секретар. Німецький реакційний генералітет розпускає Центральну Раду. Німецький генерал Айхгорн допомагає своєму своякові генералові російської царської армії Скоропадському стати гетьманом на Україні.

В осени 1918 року Петлюрі разом з іншими, готовими на революційне діло людьми, Українським Національним Союзом було доручено зібрати народне військо для повстання проти Скоропадського, який завів був терористичний режим особливо проти селян. Галицько-український легіон, що був висланий разом із австрійським військом для окупації України, став ядром нової революційної армії. Київ було взято в початку грудня. Скоропадський, передягнений, як німецький солдат, тікає до Берліну, де він і досі животіє, як претендент на корону. Українську Народню Республіку було проголошено, утворено правительтво, скликано парламент — Трудовий Конгрес. Петлюра став, як Головний Отаман, начальником війська і членом Директорії. Тепер правительтво, яке складалося в своїй більшості з соціал-демократів та з соціал-революціонерів, стояло перед тяжким, непереможним завданням. З Півночі насувалася на Київ більшовицька армія, з Півдня — армія Денікіна, яка ставила собі двое завдань — розбити українські революційні сили й боротьбу проти більшовиків. На Заході бушувала боротьба між поляками та західними українцями. Переможниця Антанта не хотіла й знати про «більшовизуючих» українців, які мали соціалістів міністрами й проголосили ввладстуння земель, і ставила свою карту на Денікіна. Більшовики ставили собі головне завдання розбити «контрреволюційний» національний український рух. Регулярна війна виродилася в *страшну міжгромадянську війну*, яка була доведена більшовицькими фанатиками до найвищого ступня. Був кляч — ціль освячує засоби, — не брали в полон, мстилися на батьках, жінках і дітях противників. На селі грізно хвилює море повстанців селян, в містах — залякане жидівство, якого до участі в боротьбі закликають з усіх боків. Із жидівських пролетарських рядів виходять найвірніші при-

хильники большевиків. В таких обставинах не могло бути инакше, що до українського національного війська примішалися непевні елементи, большевицькі та денікінські агенти-провокатори, і воно мусіло спиратися на добровольців. Всюди кров і ненависть, ненависть і кров і над усім большевицький метод війни: немає помилювання воякам, смерть тим, що не беруть участі в боротьбі. Убійство і міжгромадянська війна тим, хто з українців або росіяні був большевиком або не-большевиком, погром для жидів.

Українська демократія під проводом соціалістів боронилася всіма можливими засобами проти таких методів, проти звірств, проти провокації із чужих таборів. Сотні тисяч прокламацій, політично надійні інспектори в окремих частинах військ, жидівські міністри, як активні учасники контролю над переведенням виданих розпоряджень, просвітна робота між вояками, промови українських міністрів та політиків на вічах, — все це для того, щоб зберегти чистий прапор революційної боротьби та демократії.

При всіх цих зусиллях Петлюра стояв на чолі армії, як її начальник. Він сам видає маніфести до народу для оборони жидів і притягає винуватців ексцесів до відповідальности. Ці зусилля досягли успіху. Військо було звільнено від непевних елементів, ексцеси припинилися, міській людности було забезпечено спокій. Жидівське населення з своїми соціалістичними партіями на чолі брало активну участь в обороні здобутків демократичної революції на Україні.

Але сильніші мілітарно противники, большевики й Денікін знищили Українську Народню Республіку. Також союз із Пилсудським не поміг нічого. Петлюра, на якого дивилися, як на визволителя українського народу, пішов на еміграцію. В Парижі він видавав часопис «Тризуб», в якому він сильно нападав на большевицьке панування над Україною. Большевицька пропаганда поборювала його всіма засобами. Вона приписувала йому і вивольному українському рухові ганебне погромництво. У Харкові і в Москві теперішній начальник большевицького правительства на Україні вказував на ті небезпеки, які загрожують большевизмові з боку української активної еміграції, серед якої Петлюра, з огляду на свою минулість, займав особливе становище. І ось думка про помсту прокинулася у виконавця замаху через 7 років після описаних подій і на третій рік після переїзду Петлюри до Парижу.

Доповідь представника Російської Соціалдемократичної Партії до Комісії Національних Меншостей при Соціалістичному Інтернаціоналі.

Шановні товариші!

Вже у своєму листі до Секретаріату Р. С. І. з 2 серпня 1926 року, а також у пропозиції, яку я поставив на останньому засіданні Виконавчого Комітету в Цюриху, вказував я, що при належна до Р. С. І. Українська Соціал-демократична Партія заняла після вбійства Петлюри таку позицію, яка на наш погляд не згідна з принципами міжнародного соціалізму.

Досі стали нам відомі такі офіційні заяви УСДРП: Резолюція ЦК з 22 червня 1926 року, «Відозва до українських робітників і селян» (дата не подана, надруковано у Паризькому українському часописі «Тризуб») і стаття тов. Безпалка у Празькому «Соціал-демократі», що разом з додатковим листом розіслана Закордонною Делегацією УСДРП всім членам Виконавчого Комітету і через це її треба вважати за офіційний документ партії.

У всіх цих документах, не вважаючи на їх ріжницю, виступають слідуєчі характеристичні риси:

1. Стремління так представити справу ніби ніколи не мали місця *українські погроми* (жидівські погроми), тоб то погроми, вчинені українським населенням і українськими військовими частинами. Багацько говориться про злочинну тактику бувших царських офіцерів і реакції, вказується дуже часто на всі злочини большевиків, що викликали міжгромадянську війну, навіть твердиться, що це мали би бути большевики, які прямо чи посередньо викликали абож завинили погроми, але ніде не-

має ясного і недвозначного признання, що також певні частини українського населення, зокрема українського війська організували жидівські погроми під час урядової діяльності Петлюри.

2. Стремління очистити Петлюру від всякої вини у толеруванні погромів і погромної агітації. УСДРП солідаризується в цих документах без обмеження і без застережень з діяльністю Петлюри за час революції, а резолюція з 22. VI. 1926. навіть вважає за потрібне спеціально вказати на заслуги Петлюри перед українським жидівством і особливо підкреслити його приналежність до УСДРП.

3. Стремління, що особливо різко виступає у «відозві» представити вбивцю Петлюри Шварцбарда як «платного агента большевиків», що начеб то винайшов привід жидівських погромів для того, щоб заховати дійсну причину вбивства. *

Таке з'ясування справи, по моєму переконанню, не відповідає історичній правді і може бути пояснене тільки загальною позицією УСДРП, про яку пізніше говоритиму докладніше. Я хочу доказати своє твердження деяким фактичним матеріалом.

1. *Чи були зроблені українськими військами і т. п. жидівські погроми в Українській Народній Республіці.*

Я хочу навести тільки особливо яскраві випадки із зібраного у величезній кількості матеріялу жидівськими й іншими комітетами для розслідування погромів.

Вже 13 грудня 1918 року, тоб то кілька тижнів після побідного повстання проти Скоропадського і після проголошення Української Народньої Республіки (з соціал-демократами Винниченком і Петлюрою на чолі), був зроблений «Республіканським полком ім. Петлюри» на станції Бобринська і 26. XII. у м. Сарнах організований жидівський погром, при чому вбито певну кількість жидів і багато поранено. Козаки заявили, що вони одержали від свого полковника дозвіл «поводитись три дні з жидами, як їм захочеться». Коли цього полковника відвідала депутація міського самоуправління з християнином на чолі, то полковник заявив християнинові: «Ви підкуплені жидами». По всій залізничій лінії від Коростеня до Сарн (ст. Олевськ) інша українська регулярна частина («Ударний Курінь») на протязі багатьох днів (від 25. XII до 30. XII) бив, грабував і вбивав усіх жидів, яких тільки козаки могли пій-

мати. Зараз же після цього почалися ексцеси в *Бахмачі й Борзні* (Чернігівської губернії), де особливо відзначився ославлений отаман Ангел, що також командував українською військовою революційною частиною. Я не згадую численних «революційних начальників банд», як Струк, Лазнюк і інші, що діяли, як допомогові війська української армії й яких головна діяльність полягала в грабуванні й знуцанні над жидівською людністю. Дальший випадок погрому стався від 31. XII. 1918. до 16. I. 1919. у невеликому місті Овручі, де українські революційні партизани з отаманом Козир-Зіркою на чолі влаштували страшну різню. Десятки жидівських дівчат були насилувані й захоплені козаками. На одному лише базарі залишилося 32 жидівських трупи. Все, що можна було грабувати, було пограбоване.

Далеко страшніші й жорстокіші були ті *організовані* масові вбивства жидів, які були переведені в різних містах і містечках не партизанами, але *офіційними* начальниками українських правительствених військ в перших місяцях 1919 р. Під приводом «карної експедиції проти большевизму» учинив отаман Палієнко, старшина Петлюри, масові грабунки, знуцання й розстріли жидів в Бердичеві та в Житомирі. Кожного разу місто розподілювано по докладно виробленому плану на окремі участки, осаджувано малими групами українських козаків і підпалювано. Всюди поступали однаково: домашній трус, знуцання, грабунки і тут, то там насилування жінок і розстріли. В Бердичеві, де різня тревала від 5 до 10 січня, нараховано 17 вбитих, 40 ранених і кілька сот побитих і пограбованих жидів. В Житомирі від 8—13 січня вбито 53 жидів, 19 поранено і багато соток бито і пограбовано. Між вбитими були переважно старики, жінки й діти. Як констатувала поліція, 99 чи 75% всіх крамниць пограбовано і знищено. Як правило, християн не турбовано. Палієнко заявив делегації міської управи (в Бердичеві та Житомирі), що він уповноважений Директорією (Петлюрою) «навести порядок» в Бердичеві й Житомирі. Він заявив теж, що «весь большевизм є діло жидів» і що «Україна має таких ворогів: Антанту, поляків, румунів, москалів, *жидів* і большевиків. Але всі большевики — жиди...»

Бердичівська комендантура заявила, що вона одержала від начальника південно-західного фронту отамана Оскілка на-

каза не втручатися в розпорядження Палівнка. В Житомирі заявив комендант, що він має наказ: «повбивати всіх жидів...»

Всі погроми, що тоді відбулися на Україні, йшли під прапором «боротьби проти жидівського більшовизму». Але найстрашніше й найбільше пролиття крові було зроблено в містечках Проскурові, Фельштині й Балті. Організатором цих перших двох погромів був відомий український отаман *Семесенко*, що був у великій пошані за свою відвагу, і який командував «Запорізькою козакою бригадою ім. Петлюри» і «Третім Гайдамацьким полком». Коли було здавлено зроблений там *українською* залогою большевицький бунт, зібрав Семесенко своїх козаків і старшин на закуску і після закуски взяв присягу від всіх присутніх, що вони виріжуть всіх жидів у м. *Проскурові*, не займаючи однак жидівського майна. Козаки на це склали присягу і її додержали. 15 лютого о год. 2-ій по полудні появилися гайдамаки у строгому військовому порядку з червоними стрічками на грудях і розділилися швидко і безшумно по докладно виробленому плану по всьому місті. У кожний жидівський дім вдерлася мала група козаків 5 до 15 чоловіка і зачала цілком спокійно і діловито вбивати шаблями присутніх жидів. Не минали ні старих ні жінок ні немовлят. Майже зовсім не стріляли. Такий був наказ Семесенка. Все це тривало в Проскурові тільки 3½ години. Тоді затрубила труба і козаки залишили будинки, стали на вулиці у військові лави і відійшли до своїх квартир. Але за ці 3½ години вбито 1500 жидів і ранено по над 600. Санітари, які хотіли пізніше подати поміч раненим, оповідали, що кров текла буквально потоками, так що можна було бродити в крові. Трупні наскладано у великі купи. По плану Семесенка різня мала ще теж продовжуватися на слідуєчий день, але цивільний комісар *Таранович* викликав по телефону допомогу від головнокомандуючого фронтом *Шаповала* (соц. дем.)* і йому вдалося при підтримці впливового соціалдемократа учителя *Верхоли* зупинити Семесенка і примусити його припинити різню.

Як я вже згадав, навів я лише маленьку частину із соток погромів, що мали місце в період від грудня до кінця 1919 року на Україні і зроблені не російськими білогвардійцями, поля-

*) Генерал Олександр Шаповал, про якого тут іде мова, ніколи до української соц. демократичної партії не належав (Ред.).

ками і т. д., але *українцями*, зглядно українськими військовими частинами. Але й того, що я навів, цілком вистачає, щоби встановити, що не тільки денікінські війська і большевики*) робили погроми, але й такі елементи, які дуже близько стояли до українського національного руху. Загальне число тільки цих погромів переходить за 300, кількість жертв рахується десятками тисяч.

Я міг би додати, що не тільки *жидівські* організації й групи вказували на українські погроми. Також численні інші організації в резолюціях і заявах протестували проти страшних жидівських погромів. Так, «Всеукраїнська Центральна Рада професійних спілок» в Києві, в якій російські соціалдемократи мали більшість, 20 січня 1919 року (ч. 662) прийняла резолюцію, в якій вона «іменем організованого пролетаріату України з усієї сили протестує проти жидівських погромів» і вказує на те, що по одержаним відомостям військові частини вчиняють *погроми*, «які роблять *оборонці* республіки, якою управляє Директорія», що «Директорія *забороняючи* газетам *подавати відомости про погроми*, бере на себе *частину вини*». Центральна Рада професійних союзів вимагає в кінці «усунення фактично введеної військової диктатури».

Подібна резолюція була ухвалена одностайно також 17 січня *Київською Міською Радою* («Дума»), в якій соціалістичні партії мали більшість. Характерно, що всі *українські партії* також *соціалістичні* (які були у Києві в меншості супроти інших соціалістів) вважали за правильне бойкотувати це засідання міської думи разом з українськими націоналістами**).

Відомий український соціалдемократ *Винниченко*, що стояв довший час на чолі українського правительства, заявляє у своїх споминах («Відродження Нації», 1921), що Петлюра

*) Треба констатувати, що в багатьох випадках дійсно большевицькі військові частини робили жидівські погроми (козаки Буденного). Але треба теж признати, що большевицьке військове командування вжило негайно найрізноманітніших заходів супроти винуватців, так що більш не було таких погромів. (В одному випадкові, напр., розстріляно по воєнному закону 138 учасників погромів).

**) По нашим відомостям це твердження автора не відповідає дійсності. *Ред.*

потурав погромницькій травлі, яку провадили керуючі військові кола й офіцери.

2. Чи боровся Петлюра й його правительство проти погромної агітації й якими засобами?

Не бракує голосів як жидівських, так і українських, які твердять, що українське правительство і зокрема Петлюра активно підтримували антисемітську агітацію і їй допомагали. Але коли ми навіть не йдемо так далеко і готові вважати за правду те, що Петлюра особисто не був приятелем погромів, то залишається неоспоримий факт, що Петлюра як раз в цей найкритичніший час практично нічого не зробив, щоби *активно* й успішно поборювати погромну агітацію і погромницький рух. Оборонці Петлюри хотять переконати, що бездіяльність правительства Петлюри у поборюванні погромницького руху треба віднести до його політичного безсилля. Не можна заперечувати, що українське правительство в період, про який йде мова, дійсно не розпоряджало ніякою значнішою силою у молодій українській республіці. Бувший товариш міністра праці в українському правительстві С. Гольдельман, явний і виразний прихильник українського національного руху, а також б. товариш міністра закордонних справ і посол Української Народньої Республіки *Марголін*, як також багато інших заявляють одноголосно, що так зване українське міністерство в дійсности було лише пустою декорацією, маріонеткою в руках військових. Наскільки взагалі можна говорити про тверду державну владу у цей бурхливий час, то вона лежала в руках українського війська. Наприклад, виглядає на анекдот, але це історичний факт, що український голова ради міністрів Чехівський (соціалдемократ) тільки з газет довідався, що Україна обьявила війну Світській Росії...

Але Петлюра як раз належав до військових кругів, що мали дійсну владу. Так, ще більше: він навіть був головнокомандуючим армії увесь цей час і в наслідок цього не міг бути так безсилим, як це хотять представити. У всякому разі є фактом, що в тих випадках, коли Петлюрі дійсно треба було провести те, що він хотів, він завжди міг це зробити і дійсно робив. (Так, депікінського приклонника полковника Балбачана Петлюра просто розстріляв, або бунтаря Оскілка і т. д.). Тільки в справі жидівських погромів Петлюра не міг піднятися ні до якої енергійної діяльності, як що не брати під увагу

відозв. Це факт, що до літа 1919 року не був як небудь покараний, не кажучи вже про кару на смерть, *ні один* із організаторів погромів, імена яких були всім відомі. Хоч було заявлено, що отаман *Ангел* мав бути розстріляний, але пізніше виявилось, що ця вістка була неправдива. (Винниченко: Спомиши). Так само нічого не зроблено з Палієнком, героєм погромів у Бердичеві й Житомирі. Розпочате було слідство проти нього і знайдено у нього під час трусу багато награвованого золота і дорогоцінних річей, але всемогучий керовник української «контррозвідки», яка відповідає большевицькій «Че-ка», полковник *Ковенко* (соціалдемократ і близький приятель Петлюри) взяв Палієнка під свою охорону і заявив в присутності представників жидівської соціалістичної партії на нараді у Винниці (лютий 1919 року), що на Палієнка не падає вина, бо він, робив по вказівкам його, Ковенка, і провадив тільки протибольшевицьку розправу в Бердичеві й Житомирі. І Ковенко додав: «ми вбивали, вбиваємо і вбиватимемо». Палієнкові не сталося нічого. Тим більше не було нічого іншим погромницьким отаманам. Що більше, ці панове, яких руки були поплямлені невинною жидівською кровю, всі ці Волинці, Соколовські, Ковенки, Петрови, Шепелі, Мордалевичі й інші називали себе гордо «соціалістами» і де які українські соціалістичні партії вважали їх і шанували, як соціалістів. Навіть жорстокому Семесенкові нічого не сталося. Правда, його через де який час арештовано, але він був знову звільнений, при чому його аніяк не покарано. Аж через рік чи більше його *вдруге* арештовано, і тоді начеб то розстріляно але не за погроми, а за якісь карні злочини, про які ближче нічого не відомо. Ще більше незвичайною була поведінка правительства Петлюри супроти такого собі Петрова. *Петрів* був організатором другого погрому в Житомирі (в березні 1919 р.), що коштував жидівському населенню Житомира 317 вбитими. Цей Петрів, що теж називав себе соціалістом (с.-р.), не тільки не був арештований або розстріляний, але... прийнятий в члени правительства Петлюри в Кам'янці на Поділлі, як товариш військового міністра.

На підставі матеріялів, що їх тепер маємо про події на Україні, можна прийняти як річ певну, що існувало в командванні українською армією за відомом правительства чи відповідальних керовників правительства свого роду побічне

правительство, в якому названий вже Ковенко грав велику й фатальну роль. Це побічне правительство було між иншим також центром пропаганди всього антисемитського руху. Українські військові шовіністи, що постановили собі метою *всіма засобами* добути незалежність України вважали антисемитську агітацію за корисну зброю для збудження національних страстей й для «консолідації української національної волі». З другого боку входили в гру також мотиви матеріального характеру, бо на жидівське населення дивилися, як на, так би мовити, «базу постачання» для відступаючих перед большевиками останків української армії.

Таким чином виходило, що з жидами велася свого роду подвійна бухгалтерія: з одного боку давалися їм теоретично (в урядових заявах і декретах) найбільші національні вільності (національно-персональна автономія, жидівське міністерство), а з другого боку терпілася й часто піддержувалася протижидівська травля. Політично-національні права залишалися на папері, бо в ті бурхливі часи ще зовсім неможлива була конструктивна праця, але погроми були здійснені. Рівно ж є фактом, що Петлюра завсігди старанно уникав будь яким чином особисто вмішуватися в погромні справи, щоби не внести розкол між ним і його армією. Є безсумнівним, що коли Петлюра на другий день другого житомирського погрому (березень 1919 року) переїздив випадково через м. Житомир, і з ним хотіла говорити делегація міської управи з головою (християнином Антоном Півоцьким) на чолі, щоб вилучити у нього охорони проти погромників (полковник Петрів), то Петлюра відмовився прийняти депутацію і погром тривав ще де кілька днів, так мовити в особистій присутності Петлюри. Пан Пшановський, керівник Данського Червоного Хреста, сказав, як свідок (перед слідчою комісією), що він як раз був при тому, коли Семесенко рапортував Петлюрі про свою «екзекуцію» в Проскуріві і що Петлюра не тільки не робив ніяких закидів Семесенкові, але прийняв його дуже приязно. Відомий український професор Грушевський й український соціалдемократ*) Жуківський оповідали українському жидівському міністрові Ревуцькому (Поалей-Ціон), що

*) В дійсності Жуківський належав до українських соціалістів-революціонерів. (Ред.).

Петлюра ніби заявив у їх присутності: «Шкода жидів, але жидівські погроми підтримують дисципліну в армії...»

Натурально можна, і де які це теж роблять, вказати на численні відозви, які випустило було українське правитель-ство з Петлюрою у різний час проти жидівських погромів. Але при цьому треба взяти під увагу слідуєче: першу урочисту декларацію цього роду випустило українське правитель-ство з підписами всіх членів 11 січня 1919 року. Але вже тоді цю декларацію жидівське населення вважало за дуже двознач-ний і навіть небезпечний документ, бо в цій декларації вимога до українців не брати участі в погромах була поставлена в зв'язок з обов'язком жидівського населення «енергійно висту-пити проти анархо-більшевицьких елементів жидівського на-роду». Таким чином виставлено за *передумову* охорони жидів-ського населення перед погромами вимогу, що жида мають справитися зпочатку з своїми більшевиками. Це була небез-печна уступка звичайним міркуванням погромних патріотів Семесенків і Палієнків, що хотіли свої погромні злочини й ганебні вчинки як раз представити, як справедливу кару за «жи-дівський більшевизм». Після цієї принаймні двозначної й не-задовольняючої декларації, за якою не було зроблено ніяких практичних кроків, українське правитель-ство закутало себе в глибоку мовчанку. В найбільше небезпечні й найстрашніші місяці 1919 року не було видано або прийнято ні одної відозви для поборювання (погромів), не кажучи вже про енергійні діла. Аж 12 квітня 1919 року оголошує прем'єр міністер Мартос (соціалдемократ), що від *нині* правитель-ство уживатиме су-проти грабіжників і погромників найсуворіших кар. Але знов закінчилося словами, хоч як вони й енергійно звучали. Минуло ще 6 тижнів, доки правитель-ство зібралось призначити цен-тральну комісію для розсліду жидівських погромів. Але аж 15 серпня приступила фактично ця комісія до праці. Перший дійсно серйозний і в наслідок цього успішний крок для по-борювання погромів був зроблений Петлюрою аж 28 серпня 1919 року (наказ по армії ч. 113). З цього часу як дощ сип-лються відозви, накази, циркуляри й розпорядження. За по-борювання погромів врешті взялися більш серйозно. Призна-чені були інспектори, що мали боротися з погромами й які досить багато зробили. Але все це робилося аж тоді, як пра-витель-ство Петлюри мусіло лишити всю Україну і його влада

обмежувалася невеличким шматком території навкруги Кам'янця на Поділлію*). Це був такий момент, коли навіть найтупіші військові із штабу Петлюри мусіли зрозуміти, що травля жидів і жидівські погроми не принесли користі українській справі, але навпаки скомпромітували її перед цілим світом.

3. Чи Шварцбард підкуплений більшовицький агент або більшовик?

Я ніколи не знав особисто Шварцбарда, але все, що про нього після замаху було опубліковано або повідомлено, не дає ніякого приводу вважати його за більшовика, не кажучи вже за «платного більшовицького агента».

Відома анархістка *Емма Гольдман*, що знаходиться у найгострішій боротьбі проти російських більшовиків, писала мені 1 липня 1926 року: «Ви певно читали про замах на Петлюру. Виконавець замаху Шолем Шварцбард — *приятель Беркманна і мій*. Ніколи б ми не повірили, що такий лагідний і смирний чоловік візьметься за атентат, але врешті більшість терористів в Росії були лагідні, щирі натури».

Я ледве вірю, щоби товариші із УСДРП ще й тепер захотіли підтримувати свою тезу, що Шварцбард є більшовицький агент, що його замах походить не із жидівського національного почуття, але з приказу більшовицької партії.

Так чи инакше, це нічого не міняє що до принципового відношення до справи. А воно таке:

Тези, які виставили Закордонна Делегація і ЦК УСДРП в своїх відозвах і резолюціях не відповідають історичній правді. А що вони мимо цього були виставлені, то це показує про невірну і небезпечну принципову позицію цієї партії.

Можна ще лагідно осуджувати помилки революційних партій в ті «божевільні» роки, і я мушу визнати, що не тільки українські товариші робили помилки. Можна знайти або принаймні шукати причини для полегшення вини чи вибачення й головна полегшуюча обставина полягає у трагічному об'єктивному положенню з огляду на розбурхану стихію міжгро-

*) Це твердження автора не відповідає дійсності. Як відомо, в серпні-жовтні 1919 року влада українського правительства далеко не обмежувалася «невеличким шматком території навкруги Кам'янця на Поділлію», а доходила аж до Києва (Ред.).

мадянської й класової війни. Але це вже йде надто далеко. коли наші українські товариші тепер в 1927 році з усім своїм авторитетом, з абсолютною і необмеженою певністю заперечують всяку вину режиму Петлюри також в відношенні до націоналістично-антисемітських звірств і так накладають на себе моральну й політичну співвідповідальність за всі його вчинки й помилки в 1918—1920 р. р. Так поступаючи, УСДРП цим заявляє перед усім світом, що вона одобряє поведінку Петлюри в той час. про який іде мова, і що таким чином вона має намір поступати і в майбутньому так само, як у свій час робив Петлюра. Оскільки ми вважаємо доказаним, що він з ложно зрозумілих «національно-тактичних» мотивів принаймні не побоювався страшних жидівських погромів досить сильно і енергійно. то для нас сучасна позиція українських соціалдемократів означає, що вони у свій час старатимуться очистити від вини своїх заступників та довірених людей, коли ці, розуміється. не з ненависти до жидів, але з тактично-національних мотивів не розвинули належної активності в поборюванні антисемітизму. Ви зрозумієте, чому ми таку позицію вважаємо за неможливу для соціалістичної або демократичної партії. Ми зовсім не почуваємо себе покликаними давати українській партії ради або вказівки що до її позиції, але Соціалістичний Інтернаціонал по своєму статуту є найвищою інстанцією в національних конфліктах і кожна секція Р. С. І. має обов'язок обґрунтувати свою позицію з міжнародньої точки погляду і, з цього випливає. допустити її до критики. З цієї точки погляду ми мали сподіватися, що українська соціалдемократія при всьому своєму жалю за Петлюрою й при її найгострішому протесті проти політичного терору з національних мотивів, до якого ми зновні приєднуємося, рівночасно найде також відповідні слова, щоби провести межу між собою й сумною минувиною, щоби відвернутися від дикої шовіністичної травлі, що має зараз місце в націоналістично-буржуазному таборі й зайняти самостійну позицію, яка би їй уможливила стояти як «третя сила» над обома націоналізмами. Замість цього УСДРП почула себе зобов'язаною абсолютно солідаризуватися з минувиною і плисти разом з буржуазно-національним рухом, беручи участь в комітетах оборони Петлюри й видаючи відозви, які могли би бути випущені будь якою національно-демократичною групою.

Ми вважаємо своїм обов'язком вказати на те, що така позиція здається нам несовмісною з принципами Соц. Інтернаціоналу. Ми віримо, що тільки відкрите й рішуче відмежування від системи Петлюри, з яким УСДРП *де кілька разів офіційно порвала*, тільки ясний й рішучий виступ проти попередніх помилок уможливить співпрацю з іншими соціалістичними партіями Р. С. І. й приведе до згоди з приналежністю до Р. С. І.

З соціалістичним привітом:

Р. Абрамович.

Берлін, в лютому 1927.

Перший меморіал УСДРП до комісії Національних Меншостей при Соціалістичному Інтернаціоналі.*)

Шановні Товариші!

Резолюція ЦК нашої партії з 22. V. 1926. в справі замаху на Голову Директорії Української Народньої Республіки Петлюри 25. V. 1926. була, на підставі листа російських соціал-демократів до Секретаріату РСІ, предметом обговорення на засіданні Виконавчого Комітету Інтернаціоналу 27. VIII. 1926. Підчас короткого обговорення цієї справи наш представник не міг подати всебічного освітлення цього питання, як не могли ми почути ясно сформульовані скарги (обвинувачення), що власне викликали виступ проти резолюції.

«Соціалістический Вестник» в своєму повідомленні про засідання Виконавчого Комітету формулує заяву т. Абрамовича в цій справі таким способом, що в нашій резолюції непомітно і не підкреслено розмежування між нашою партією та Петлюрою.

Алеж Петлюра був убитий за проголошенням таких страшених обвинувачень, що тоді для нас на деннім порядку стояло тільки одне пекуче питання: що ми маємо в цій справі сказати для нашого та для чужого громадянства.

Відповідь треба було дати, бо це торкалося чоловіка, який брав видатну участь в революції 1917—19 рр., який до 11. лютого 1919. був членом нашої партії, який в період цієї революції спільно працював з російськими, жидівськими та польськими робітничими діячами і разом з ними сидів в тюрмі за

*) Цей меморіал з огляду на його загальний характер подається скорочено.

уряду Скоропадського; цей чоловік проводив українським військом в боротьбі проти реакційних генералів Скоропадського та Денікіна і хоч він згодом пристав до чисто національної течії, але ж приписувалі йому вчинки зовсім не відносяться до нього.

Ще з іншої причини не могла наша партія мовчати. Бо справа не в особі Петлюри. З іменем Петлюри найтісніше зв'язаний весь визвольний рух українських народніх мас, так що навіть його імя особливо в Західній Європі стало звичайним синонімом українського руху. Розуміється, останнє сталося не з вини нашої партії та наших революційних кол, які завжди були проти того, щоб революційна боротьба цілої нації та її трудящих мас покривалася іменем одної особи. Але в інтересі національних та соціальних противників було зробити смішним і дрібним в очах європейського громадянства боротьбу українських робітничих, селянських і взагалі демократично-революційних кругів за самостійність та за соціальне визволення.

Тому було популяризовано імя, щоб йому приписувати все, що є огидного і понижуючого, і таким чином дискредитувати весь рух.

До цього прилучилися ще два дуже важні моменти, які утворили для української демократії взагалі й для соціал-демократії зокрема положення надзвичайно трудне: з одного боку європейська преса дуже мало поінформована про зв'язок революційних фактів 1917—19 рр. на Україні через тодішню блокаду та через повоєнні події; з другого боку ціле жидівство стало на бік убійника не так через дійсну правильність обвинувачення, яке він виставив, як задля цілком зрозумілих національних чуттєвих мотивів.

В повній свідомості тих революційних демократичних завдань, які стоять перед українською соціал-демократією в будучині, хотіла вона звернутися до соціалістичної та до жидівської демократії з тим, щоб революцію на Україні, за яку положено міліони жертв українських робітників і селян, охоронити від кривотолкувань і відділити її від сторонніх ганебних явищ.

На цю нашу відозву одержали ми від нашої найближчої братньої партії акт обжалування, який безперечно здатний не тільки звести на ніщо наші наміри, але також створити для

нас в Інтернаціоналі атмосферу недовірря. Така ситуація для нас не являється новою, ми в ній находимося з того часу, коли український пролетаріят через своє представництво ще від р. 1904 намагався прокласти собі шлях до Інтернаціоналу. Ми належимо до молодших партій в Інтернаціоналі з країни, якої давніша і новіша історія не так докладно відома і яка аж до кінця війни була в Інтернаціоналі заступлена тільки по державному прінципу австрійською (польською) або російською соціал-демократичними партіями.

Українська соціалдемократія, що була покликана працювати в реакційному закутку передвоєнної Європи і вела дуже тяжку боротьбу за найпримітивніші фізичні життєві умови українських мас. за їх найпростіші демократичні права, за їх елементарні культурні права. мусіла заразом вести десятиліттями боротьбу в Австрії з польськими товаришами, а в старій Росії з російськими товаришами за автономію в веденні класової боротьби на власній землі і за рівноправність на міжнародньому ґрунті.

Російська соціал-демократія, що на початку цього століття прийняла свою національну програму і вже тоді висловилася за право самоозначення народів, не могла вирішити для себе, що українська територія належить до тих, що відрізняються особливими етнографічними ознаками та складом населення й через те мають право на автономію. *Українській соціал-демократії*, що в 1906 році звернулася до російської соціал-демократії за прийняттям, як окрема секція, так само, як Поляки, Литовці й Бунд, *російська соціал-демократія відмовила в прийнятті* через те що вона не могла визнати територіяльного прінципу України. Але розвиток обставин на Україні після революційного 1905 р. пішов так швидко на зустріч «окремим етнографічним ознакам», що російська соціал-демократія мусіла створити окрему організацію для України «українську соціал-демократичну спілку», яка, звичайно, не виступала ні з якими вимогами автономії України, але теж швидко розв'язалася.

Такі стосунки, що, як сказано, тяглися аж до кінця війни не могли ані створити між цими партіями атмосфери довірря й найтіснішої співпраці, ані не могли для нас сприятливо складатися в Інтернаціоналі. До 1919 року наша партія не була заступлена в Інтернаціоналі. Революція й зв'язані з нею державні зміни відкрили двері Інтернаціоналу також для нашої

партії. Але як у Люцерні, так і в Гамбурзі та Відні треба нам було перемогти труднощі, які нам робили братні партії з нашого найближчого сусідства, там російськими соціалістами-революціонерами, тут — російськими соціал-демократами. Все що ми досягли що до об'єктивного трактування й приязні Інтернаціоналу, завдячуємо Секретаріатові Інтернаціоналу, Фрідріхові Адлерові, й взагалі представникам західних партій, а у партій, що історією були покликані працювати з нами спільно на тій самій території, находимо ми скоріше щось інше, ніж підтримку старшого, більше досвідченого брата. Через те нас не дивує, що й зараз нас з цього боку не розуміють.

Далі цей меморіал подає огляд революційних подій на Україні з 1917—20 рр. Меморіал займає 38 сторінок друку німецькою мовою і містить в собі окрім наведеного вступу такі розділи:

1. Рік 1917. Визволення всіх пригноблених соціальних та національних сил.
2. Боротьба за мир, за земельну реформу та за національну автономію. Переговори з Петербургом (квітень—вересень 1917 року).
3. Внутрішні та зовнішні труднощі. Перемога большевиків у Петербурзі. Проголошення УНР (20 листопада 1917 року).
4. Центральна Рада та Радянське Правительство. Україна, як самостійна Народня Республіка (22. I. 1918).
5. Внутрішні відносини партій. Окупація України арміями російського радянського правительства та Німеччини (січень—лютий 1918 року).
6. Терористичний режим гетьманату (29 квітня—16 листопада 1918 р.).
7. Директорія УНР (від 15 листопада 1918 року).
8. Переговори Директорії УНР з командуванням Антанти та їх наслідки. Чисто буржуазне правительство Директорії (лютий — до 9 квітня 1919 року).
9. Соціалістичне правительство та внутрішні причини його трудноого положення.
10. Зовнішня трудна ситуація соціалістичного правительства.
11. Союз УНР з Польщею.

Меморіал закінчується таким кінцевим словом:

Українська соціалдемократія старалася справитися з тими завданнями, які перед нею ставили революційні події на Україні.

Тому що українська робітничка класа і дрібне селянство боролися за здійснення своїх вимог і за охорону революційних здобутків, українська соціал-демократія не мала права ухилятися від цього. Вона мусіла керувати цєю боротьбою й її провадити, берегти свої класової точки погляду і свої соціалістичні й демократичні принципи. Українська соціалдемократія від

них не відступала й тоді, коли виникала загроза втратити широкую популярність.

Вона відкинула вимогу диктатури на своєму VI Конгресі (січень 1919 р.), через що партія розкололася на дві частини: на більшість і на незалежних. Вона відкинула вимогу соціалістів-революціонерів визнати «трудоий принцип», як реакційний, бо через свою неясність він міг сприяти позбавленню політичних прав меншостей у містах.

В обох питаннях стояла наша партія на ґрунті парламентаризму і демократії, і наслідком того вона часто розходилася з своїми товаришами по коаліції — соціалістами-революціонерами.

Наша партія мусіла також співпрацювати з буржуазними партіями в представницьких органах і в правительстві, як це було за часів Центральної Ради, на початку і при кінці правительства Директорії. Це робила наша партія доти, доки ці партії не ставали проти соціальних здобутків революції й їх не поборювали. Кожного разу, коли наша партія не могла гарантувати утримання революційних здобутків, вона відходила на бік, щоби разом з робітництвом робити натиск у бажаному напрямкові.

Наша партія мусіла в період соціалістичного правительства співпрацювати з Директорією і Петлюрою. Це її заслуга, що вона усунула Андрієвського, представника войовничого шовінізму і зробила Директорію чисто репрезентативним органом, який не міг втручатися у справи правительства. Тертя між нашою партією і Петлюрою були завсігди й то досить гострі, що було цілком природнім з того часу, відколи Петлюра залишив точку погляду класової боротьби й прийняв загально-національну точку погляду. Але цьому національному ідеалові він віддав себе так серйозно, з такою посвятою і відповідальністю, що між ним і нашою партією ніколи не було розходження в питаннях про недисциплінованість у війську, про бандитство, погромні явища і їх поборювання. Як раз ці явища стояли йому на перешкоді при так ним бажаній будові Української Республіки. Після упадку Республіки й еміграції до Польщі намагався він вжити всіх засобів, щоби досягти мети, до якої він так гаряче брався, навіть мимо ради і по над голови політичних партій.

Наша партія, що від червня 1920 року різко критикує

його діяльність, відходить згідно з своєю резолюцією цілком від Петлюри й його політичного центру.

В соціальному відношенні наша партія була творцем націоналізації землі й соціального робітничого законодавства, що було утворено в час соціалістичного міністерства, наскільки це дозволяли цілком зруйновані обставини.

У нашому меморандумі вказували ми в ріжних місцях на старання української революційної демократії що до забезпечення прав і охорони меншостей і зокрема жидів. І в цих стремліннях стояла наша партія на чолі.

Коли тепер не розуміють нашої позиції, яку ми зайняли в нашій резолюції, то це тільки через це, що ми взяли на себе тяжке завдання виступити проти методів у освітленні погромів. Це правда, що ані відповідальні соціалістичні й демократичні кола, ані їх публіцисти не стоять на точці погляду, що Петлюра організував погроми або заохочував до їх організації. Одначе, спосіб освітлення погромів і їх причин перед Європою, де про погроми може йти мова як про організовані й бажані для відповідальних державних установ ексцеси, дає їм можливість приписати погроми тим особам і ґрунам, які проти погромів боролися. Цю методу, яка відриває від реальних обставин явище, звязане з міжгромадянською війною і її наслідками, й шукає відповідальности в особах, ми відкидаємо в нашій резолюції, як небезпечну. Ми вважаємо цю методу освітлення погромів небезпечною для нашого демократичного розвитку, бо цим бють не по дійсному винуватцеві цього явища, не по царському режимові, що залишив по собі некультурну чернь, яка ще тепер дає багато турбот в міських центрах суворому большевицькому режимові, бють не по большевицьких методах, що заперечують всяку гуманність і роблять із людей гиен, не по реакціонерах, які від національної травлі чекають для себе успіхів у майбутньому, цим бють тільки по демократичних стремліннях двох народів, які від демократії сподіваються кращого майбутнього, і проти цього ми підняли свій голос у нашій резолюції.

За Закордонну Делегацію УСДРП:

О. Безпалко.

І. Мазена.

П. Феденко.

10. лютого 1927.

До цього меморіялу були приложені в оригіналах і в перекладах такі документи:

1. Резолюції 4-го Конгресу УСДРП в Києві в 1917 році.
2. Резолюції 5-го Конгресу УСДРП в Києві в 1918 році.
3. Резолюції 6-го Конгресу УСДРП в Києві в 1919 році.
4. Резолюція ЦК УСДРП про відкликання членів партії з правитель-ства (лютий 1919 року).
5. Резолюція ЦК УСДРП з приводу жидівських загрозів (лютий 1919 року).
6. Резолюція ЦК УСДРП про польсько-український союз (травень 1920 року).
7. Резолюція ЦК УСДРП про політичне положення (24 вересня 1920 року).
8. Резолюція ЦК УСДРП про відношення до державного центру УНР (28 листопаду 1920 року).
9. Резолюція ЦК УСДРП про відношення до державного центру УНР (17 січня 1922 року).
10. Відозва Петлюри проти жидівських погромів (15 листопада 1917 року).
11. Закон Центральної Ради про національно-персональну автономію (22. I. 1918 року).
12. Відновлення закону про національно-персональну автономію (10 грудня 1918 року).
13. Декларація Директорії УНР (11 січня 1919 року).
14. Декларація української соціал-демократичної фракції на Трудо-вім Конгресі (січень 1919 року).
15. Закон про форму влади Трудового Конгресу (січень 1919 року).
16. Постанова правительства УНР про утворення слідчої Комісії в справі погромів у Проскуріві та в Фельштині (9. IV. 1919 року).
17. Декларація правительства УНР з 12. IV. 1919 р.
18. Закон УНР про жидівське громадське самопорядкування (17. IV. 1919 року).
19. Закон правительства УНР про надзвичайну слідчу комісію (27. V. 1919 року).
20. Телеграма Петлюри (4. VI. 1919 року).
21. Відозва Петлюри проти жидівських погромів (9. VI. 1919 року).
22. Відозва українського прем'єра міністра Б. Мартоса до жидівського населення 9 серпня 1919 року.
23. Постанова українського правительства що до боротьби з погро-мами (18. VIII. 1919 року).
24. Наказ Петлюри до армії з 26. VIII. 1919 р.
25. Відозва Петлюри до української армії 2 вересня 1919 р.
26. Декларація українського правительства про війну з Денікіним. (24. IX. 1919 р.).
27. Терористичний декрет Раковського проти українського селянства.
28. Постанови українського правительства про допомогу для жидів-ської людности.

Д а л ь ш і д о д а т к и :

29. Die Hungersnot in der Ukraine (Голод на Україні. Публікація ЦК УСДРП (1923 р. Берлін).

30. Там англ. мовою (The famine in the Ukraine), 1923.

31. I. Mazera. Der Bolschewismus und die russische Okkupation der Ukraine, (Большевизм і російська окупація України), Берлін. 1923.

32. P. Fedenko. Der nationale und soziale Befreiungskampf der Ukraine, (Національна і соціальна визвольна боротьба України). Берлін. 1923.

Другий меморіал УСДРП до Комісії Національних Мен- шостей при Соціалістичному Інтернаці- оналі. (Відповідь на доклад т. Абрамовича).

Шановні Товариші!

Меморіал т. Абрамовича в нашій справі ми не по нашій вині одержали лише в кінці грудня 1927 року і тому тепер тільки маємо можливість дати з приводу нього свої пояснення. Свій перший меморіал в цій справі, який ми вам передали рік тому під час засідання Екзекутиви 12 лютого 1927 року в Парижі, ми мусіли писати, не знаючи змісту меморіалу т. Абрамовича. Тому ми подали в ньому лише загальне освітлення революційних подій на Україні, а також діяльності нашої партії підчас цієї революції. В цьому другому доповнюючому меморіалі, ми, з доручення ЦК нашої партії хочемо відповісти на конкретні закиди, які т. Абрамович робить в своєму докладі на адресу нашої партії.

І. Т. Абрамович заявляє, що в офіційних публікаціях нашої партії, виданих з приводу убитства Петлюри (резолуція ЦК з 22 червня 1926 року, відозва до українських робітників і селян з того ж часу і стаття т. Безпалка в Празькому «Соціалдемократі») помітно стремління представити боротьбу з погромами на Україні в такому виді, ніби справжні винувники жидівських погромів були або б. царські офіцери або большевики, але що ні українське населення (певні його елементи) ні українська армія зокрема до цього не були причетні.

Це твердження т. Абрамовича основане на непорозумінні. У всіх зазначених публікаціях наша партія, само собою, вихо-

дила з того безперечного і загальновідомого факту, що до жидівських погромів були причетні певні елементи як українського населення, так і української армії. В цих публікаціях наша партія ставила своїм завданням освітлення ситуації того періоду української революції, коли жидівські погроми дійсно мали місце на Україні, але не по вині тих чи інших керівників українського руху, а головно в наслідок загальних умов міжгромадянської війни, яка в той час кипіла на Україні. До такого імено характеру публікацій наша партія була примушена тою обставиною, що в заграничній пресі в зв'язку з убійством Петлюри почали з'являтися обвинувачення в погромах всього українського руху взагалі. Тому основна з цих публікацій резолюція з 22. VI. 1926. прямо починається з протесту проти органів преси, які допустилися тяжкої образи проти цілого українського руху. Так само починається стаття т. Безпалка в Празькому «Соціалдемократі».

Що в цих документах нашої партії нема стремління представити справу в якомусь неправдивому світлі видно з того, що при поясненні ролі реакційних старорежимних сил в погромах в них ніде не говориться про *неукраїнську* або *російську* контрреволюцію, а всюди говориться про контрреволюцію взагалі («темні сили колишнього царату», «замаскована контрреволюція», «погромницький ланцюг, сплетений слугами й прихильниками поваленого царату» і т. д.).

З метою освітлення обставин, в яких сталися жидівські погроми на Україні, у всіх зазначених документах ясно підкреслюється одна основна думка, яка безперечно відповідає дійсності: що жидівські погроми на Україні в певний період української революції були можливими головним чином як наслідок з одного боку руйнуючих методів політики большевиків і з другого боку — відкритої або замаскованої діяльності контрреволюційних сил взагалі, як українських так і неукраїнських. Про ролю української контрреволюції в жидівських погромах ми докладніше скажемо нижче, зараз же ми ще раз підчеркуємо, що у всіх зазначених документах нашої партії немає і не могло бути стремління замовчати ті негативні факти з української дійсності, яких наша партія ніколи не замовчувала і проти яких завжди провадила найрішучішу боротьбу.

Т. Абрамович для доказу цього свого першого твердження

наводить деякі конкретні факти. Зприводу цих фактів ми скажемо також трохи нижче, коли будемо говорити про боротьбу української влади з погромами.

II. Другий головний закид, який т. Абрамович робить нашій партії, це той, що ніби то в зазначених документах наша партія абсолютно і безоглядно солідаризується з діяльністю Петлюри на протязі всього періоду революції й старається не тільки звільнити Петлюру від якої будь персональної відповідальності за погроми, але й вказує на його заслуги відносно жидівського населення на Україні.

На доказ того, що українське правительство і особливо Петлюра не боролися з погромами. т. Абрамович приводить слідуюче твердження:

1. Багато жидів і українців стверджують, що українське правительство і спеціально Петлюра активно піддержували антисемитську акцію.

2. Українське правительство не боролось з погромами з причини політичного безсилля, але Петлюра належав до військових кол, мав фактичну владу у своїх руках і всеж практично нічого не робив для боротьби з погромами. Правда, Петлюра, і правительство видавали численні відозви проти погромів, але ці відозви видавались головним чином вже в період втрати Петлюрою майже всієї української території, та коли й видавались, то це були лише слова, які на ділі не переводилися.

3. До осені 1919 року ніодин з організаторів погромів не був покараний, як Палієнко, Семесенко, Козир-Зірка, Волинець, Соколовський Ангел, Струк і інші, навпаки полк. Ковенко, якого т. Абрамович називає українським соціалдемократом і інтимним приятелем Петлюри, брав Палієнка під свій захист.

4. Генерал Петрів, якого т. Абрамович називає українським соціалістом-революціонером, не тільки не був покараний за погроми, зокрема за організацію другого житомирського погрому, але був назначений військовим міністром в кабінеті с.-д. Мартоса.

5. Петлюра був підчас другого погрому в Житомирі й виїхав, не припинивши погрому.

6. Після проскурівського погрому Петлюра не тільки не покарав погромника Семесенка, але під час проїзду через Проксурів дуже приязно приймав від нього доповідь.

7. Проф. Грушевський і український с.-р. Жуківський оповідали в присутності жидівського міністра Ревуцького, що ніби то Петлюра колись сказав: «шкода жидів, але жидівські погроми піддержують дисципліну в армії».

Розглянемо ближче всі ці твердження т. Абрамовича. Насамперед спинимося на закиді, що ніби то наша партія в своїх зазначених публікаціях «абсолютно і безоглядно» солідаризується з діяльністю Петлюри на протязі цілого періоду революції. Це твердження т. Абрамовича рішуче не відповідає дійсності. Після виходу Петлюри із партії, наша партія не раз досить сильно розходилася з ним в різних питаннях тактичного і програмового характеру. В період від 10 лютого до 12 квітня 1919 року, а потім, починаючи з середини 1920 року, наша партія зовсім не брала участі в правительстві й стояла до нього в гострій опозиції (див. прилоги №№ 4, 7, 8 до першого меморіялу). На початку 1922 року ЦК нашої партії прийняв резолюцію (див. прилога № 9 там же), в якій було категорично заявлено, що УСДРП до Центру УНР на чолі з Петлюрою ніякого відношення не має. На цій позиції наша партія стояла до самої смерті Петлюри й тримається її й тепер.

Але розходження нашої партії з Петлюрою торкалися головним чином питань загальної політики Української Республіки. В справі ж боротьби з погромами, як це ми постарімося далі показати, Петлюра завжди йшов з соціалістами і демократами. Тому в своїх зазначених публікаціях, випущених в зв'язку з убійством Петлюри, наша партія вважала своїм обов'язком виступити з заявою спеціально в справі обвинувачення його, як погромника, як організатора масового знищення жидівського населення. Але ми стверджуємо, що ні одного слова в цих публікаціях не сказано про солідарність нашої партії з політичною діяльністю С. Петлюри взагалі, бо це було би грубим розходженням з правдою, як це видно із тільки що згадуваних опублікованих в тодішній пресі документів нашої партії. Ми не заперечуємо, що було би правильніше, а головно — зрозуміліше для чужинців, коли б в зазначених публікаціях було указано також на ці розходження, які існували в певні періоди між нашою партією і Петлюрою. Але документи писалися з зазначеною спеціальною метою, а також під впливом свіжого факту вбійства Петлюри й тому *лише* на це не звернуто уваги.

Переходимо до розгляду інших тверджень т. Абрамовича:

1. Чи дійсно правительтво і Петлюра активно піддержували антисемитську агітацію?

Дивно, що для доказу цього свого головного обвинувачення т. Абрамович не наводить ані одного факту. Т. Абрамович говорить взагалі про «українське правительтво». ніби він не знає того, що в різні періоди революції українські правительтва були не однакові що до свого політичного складу, і мали не однакову політичну силу, зокрема що до боротьби з погромами. Для доказу цього перейдемо до розгляду другого твердження т. Абрамовича на якому мусимо докладніше зупинитися, бо воно основане на очевидній непоінформованости т. Абрамовича, що до дійсних відносин на Україні, починаючи від грудня 1918 до листопаду 1919 року.

2. Чи дійсно українське правительтво не боролося й не могло боротися з причин свого політичного безсилля й чи дійсно Петлюра мав силу, але нічого не робив для боротьби з погромами?

Це твердження т. Абрамовича також не відповідає дійсности. Як на ділі стояла справа з погромами в період від кінця грудня 1918 года до листопаду 1919 року, коли на Україні відбулися погроми за участю певних елементів — українського населення й українського війська?

Весь цей період різко поділяється в цьому відношенні на дві доби: одна приблизно від 15 грудня 1918 року до 12 квітня 1919 року і друга — від 12 квітня 1919 року до 15. XI. 1919 р. В першу добу відбулися всі погроми, на які посилається у своїм меморіялі т. Абрамович (Сарни, Бердичів, Житомир, Проскурів і інші), бо на протязі цієї доби на території, зайнятій українським військом, панувала найбільша анархія за весь час української революції. В другу добу — навпаки, в результаті реорганізації армії й певного опанування ситуації, погроми на території, що була під владою УНР, були припинені спільними зусиллями української влади та соціалістичних партій — українських і жидівських.

В своєму першому меморіялі ми вже вказували, що до середини грудня 1918 року на Україні була влада гетьмана Скоропадського, який спирався на австро-німецькі війська, що прийшли на Україну. З 14. листопаду 1918 року Директо-

рія, обрана Українським Національним Союзом, розпочала повстання проти гетьмана Скоропадського.

Директорія заняла Київ 15. грудня, і влада Скоропадського була знищена. Поки йшла боротьба проти гетьманської влади, не було жадного погрому. Большевицькі елементи або активно піддержували повстання проти гетьмана або принаймні трималися неутрально. Елементи реакційні були заняті боротьбою з республіканською владою Директорії. З другого боку, успішний наступ проти влади Скоропадського не давав ґрунту для внесення розкладу в повстанську селянську армію, на яку спиралася Директорія. Але не встигла Директорія заняти Києва, як ситуація різко змінилася. Большевики, виждавши доки гетьманська влада буде знищена, почали боротьбу проти Директорії. Совітська армія без усякого попередження та без попередніх переговорів з Директорією почала наступ з півночі на Харків і Київ. Ніякі протести й пропозиції з боку Директорії, щоб мирним шляхом встановити взаємовідносини з совітською Москвою, не помогли. Большевицькі військові відділи продовжували наступ на Україну. Директорія на сліх скликає Всеукраїнський Трудовий Конґрес і, не встигши навіть як слід сформувавши правительство, 2. лютого 1919 р., залишає Київ, відступаючи на захід.

Положення для повстанської, ще неорганізованої, революційним шляхом утвореної армії Директорії склалося надзвичайно тяжке. Крім наступу большевицької армії з півночі, одночасно з півдня від Чорного Моря загрожували їй частини Антантських військ разом з реакційними російськими добровольцями (Денікін). І нарешті на Заході йшла боротьба з Польщею.

Це тяжке зовнішнє положення ще більше ускладнялося не менше тяжким внутрішнім положенням. Большевики крім агітації проти Директорії, зараз же пустили в хід свій випробований метод боротьби-організацію повстань в запіллі Української армії. Починається ціла низка большевицьких повстань з участю розагітованої большевиками жидівської молоді в Житомирі, Жмеринці, Могилеві, Барі, Проскурові.

Одночасово з цим розпочали свою роботу різні реакційні або просто злочинні елементи як в армії, так і серед населення. Цьому сприяв насамперед той факт, що підчас протигетьманського повстання з вязниць вивтікало багато всякого роду зло-

чинного елемента. Крім того, із розбитої гетьманської армії сила непевного елемента попролазила в армію Директорії, або повлаштувалася на різних посадах в тилу. З'явилися цілі військові зовсім самочинні відділи з б. гетьманців, які грабували й тероризували населення. Різні «отамани» формували «партизанські» полки під такими голосними назвами, як «республіканський полк імени Петлюри», «ім. Винниченка» і др., які піячили, чинили заколоти, реквизиції й ніякої влади не слухали. Утворився жахливий стан, як на фронті, так і в тилу армії. Так, напр. подільський губерніяльний комісар, прохачучи порятунку від «отаманів», писав у своєму офіційному донесенні з 5. III. 1919: «Отамани й штаби військових частин, які формуються, зовсім не рахуються з жадними законами й кожний отаман та вербовщик уважають себе за великого начальника. Робляться незаконні, грабіжні реквизиції і т. д. Цивільна влада без допомоги вищої військової влади не може дати хоч би маленький відпочинок населенню, яке живе під страхом погрому або якого небудь вибуху». (Христюк: Замітки й матеріали до історії української революції. 1922. Т. IV стор. 107).

Такий стан безсилля місцевої влади цілковито відповідав стану вищої як цивільної так і військової влади. Армія, яка під час повстання проти гетьмана виявила певну однодушність, тепер в умовах панічного відступу швидко розкладалася й дезорганізувалася. Це була армія, яка майже вся складалася з частин, що всього два місяці перед тим повстали чисто стихійно в революційній боротьбі проти ненависного гетьманату. По суті це була повстанська маса селян ще не організована і не дисциплінована, яка боролася проти влади поміщиків. Тому, відібравши землю назад і вигнавши поміщиків, селяне почали розходитися. В цей час замість впорядкування фронту і тилу Директорія і правительтво на домагання представників держав Антанти реорганізуються. Соціялісти виходять (10. II.) із складу Директорії і правительтва, утворюється буржуазне правительтво на чолі з проф. Остапенком.

Все це утворило на фронті стан повної анархії. Навіть найбільше дисципліноване ядро армії — Корпус Січових Стрільців, — який почав повстання проти гетьмана, настільки в цей час дезорганізувався, що, не слухаючи наказів ні вищої команди, ні самого Петлюри, залишив фронт під Києвом і по-

чав відступати до Галичини. Необхідно підкреслити, що такий стан дезорганізації фронту припадає як раз на середину лютого, тоб то на момент найбільшого погрому — Проскурівського.

В історії світової війни відомі факти жидівських погромів, які вчинила російська армія в Східній Галичині — в Калуші та в Тернополі в червні 1917 року, саме після невдалого наступу з наказу головнокомандуючого Керенського. Це було наслідком загальної дезорганізації державного апарату. Анархія на Україні весною 1919 року досягла значно більших розмірів. Так, в кінці березня 1919 року навіть представники вищої влади втратили зв'язок між собою. Для тимчасового представництва центральної влади в Кам'янці Подільському утворився спеціальний «комітет охорони республіки» із представників соціалістичних партій і делегатів селянського з'їзду. В своїй відозві з 27 березня цей комітет заявляє: «Перед кількома днями через відрізання Кам'янця і загрозу йому з боку большевиків, в державних справах утворилося безладдя, й центральні державні установи загубили зв'язок з Директорією. Ніяких розпоряджень від неї й уряду не було. Місце перебування вищої влади республіки перестало бути відомим навіть центральним установам. Все це утворило стан повної дезорганізації державного апарату» (Христюк. т. IV. стор. 114).

Така загальна ситуація панувала в першу добу зазначеного періоду. Жидівський соціаліст Гольдельман, на якого посиляється й т. Абрамович, цілком правильно про цю добу пише: «Панувала безмежна отаманія в різноманітних її формаціях. Кожна окрема частина мала свою політику, свої плани, свої методи війни» (Гольдельман. Листи про Україну, стор. 34).

Є безсумнівний факт, що в ту добу українська влада була безсила успішно боротися як з погромами, так і з іншими проявами страшною міжгромадянської війни. (Увага т. Абрамовича, що коли Петлюра хотів, тоді він знаходив сили для досягнення своєї мети, як напр., при подавленні повстання Оскілка і Балбачана, не на місці, бо виступи Оскілка і Балбачана сталися в другу добу цього періоду, про яку буде мова далі). Це тим більше, що в середині самої Директорії її член Андрієвський виразно виступав в обороні українських контрреволюційних елементів, які взагалі були головним чином причетні до погромів. Палієнко, Семесенко, Ковенко, Оскілка, Бал-

бачан — все це політичні однодумці п. Андріївського, які не тільки не слухали правительства і Петлюри, але за всяку ціну хотіли збутися й республіканського уряду і самого Петлюри. В цім вони находять собі підтримку з одного боку у буржуазного уряду Петрушевича в Галичині, а з другого — у всіх неукраїнських реакційних елементів, які були вороже настроєні проти українського руху, тим більше з соціалістами й демократами на чолі. Жидівський соціаліст Драхлер (Поалей-Ціон) в своїй промові в Кам'янці Подільському в липні 1919 року заявив: «зараз же після житомирського погрому російські й польські чорносотенці нахвалялися: задуманий погромний план нам прегарно вдався і тепер кінець Україні» (Гольдельман, стор. 42).

Українська і неукраїнська реакція по своєму використувала міжгромадянську війну, яку викликали російські більшовики своїми методами боротьби і своїм наступом на Україну. Загальновідомий факт, який стверджує прихильний більшовикам російський письменник Гусев-Оренбургський, що «піднесення погромної хвилі на Україні звязане виключно з загостренням боротьби проти комуністів» (Гусев-Оренбургський. Книга о еврейских погромах на Украине в 1919 году. Петербург, стр. 14).

В цих умовах зрозуміло, що й ті заходи, яких уживала українська влада для боротьби з погромами не досягали своєї цілі.

Так, винуватця першого Житомирського погрому Палієнка з наказу військової влади було заарештовано, але Андріївський і Ковенко його випускають на волю. Як Голова Надзвичайної Слідчої Комісії Ковенко підлягав членові Директорії Андріївському, який відав судовими справами. Після цього Петлюра домагається, щоби Ковенка усунути з його посади. Ковенко разом з Палієнком грабують державні кошти й втікають до Галичини під захист галицького уряду. В Галичині агенти Директорії арештовують Ковенка, але галицький уряд звільняє його з під арешту. Тільки пізніше Палієнка було заарештовано і він сидів в Кам'янецькій в'язниці до листопаду того ж (1919) року, коли при заняттю Поляками Кам'янця він утік.

Частина винуватця проскурівського погрому Семесенка була із тих партизанських частин, що самочинно формува-

лися в запіллі армії. Вона не виконувала наказів головної команди, між иншим відмовилася виступити з Проскурова на північ Волині. За кілька день перед большевицьким повстанням Семесенко сам оголосив себе начальником залоги м. Проскурова. В день повстання 15. II. 1919. Семесенко робить погром і, довідавшись про наказ штабу армії про його арешт, користується станом анархії й тікає до Галичини, куди не поширювалась влада Директорії. Тільки 12 травня 1919 року (заходами правительства Мартоса) його вдалося арештувати і він разом з Палівником і иншими бандитами сидів в Кам'янецькій в'язниці до катастрофи фронту в листопаді 1919 року. В травні 1920 року його знов було арештовано й розстріляно.

Для розсліду погромів в Житомирі, Проскурові і инших містах та для покарання винувників, правительством і Директорією були утворені спеціальні комісії*) з участю представників місцевого населення, в тому числі й жидівського. Але Житомир, Проскурів і т. д. дуже скоро були захоплені большевиками й праця комісій аж до звільнення цих міст була унеможливлена. Зокрема що до погрому в Сарнах, на який посиляється т. Абрамович, то він був зроблений партизанською частиною, що називала себе «Республіканським полком ім. Петлюри». Ця частина була з наказу головної команди роззброєна і розформована.

Не вважаючи на всі ці заходи, не вважаючи на спеціальні вимоги нашої й инших соціалістичних партій до правительств Чехівського і Остапенка, а також до Директорії про негайне слідство і найсуворішу кару винуватцям, а також неважаючи на заклики до населення й війська боротися з погромами, загальна дезорганізація була така велика, що успішна боротьба з погромами була неможлива: ця доба належить безперечно до найсумніших в історії української революції.

Инша доба наступає, починаючи з 12 квітня, коли після буржуазного кабінету Остапенка було утворено соціалістичне правительство з членом нашої партії т. Мартосом на чолі. З самого початку існування цього правительства було рішуче

*) Такі комісії були утворені постановами Ради міністрів: 1) 26. I. 1919 р. для розсліду погромів в Овручі, Коростені, Сарнах, Бахмачі і Литинському повіті, 2) 3. III. 1919 для розсліду погрому в Житомирі і 3) 9. IV. 1919 р. для розсліду погромів в Проскурові й Фельштині. (Ред.).

поставлене питання про боротьбу з погромами. Мусимо ствердити, що нашій партії вдалося це зробити спільно з партією українських соціалістів-революціонерів, які також брали участь в цьому уряді. Петлюра твердо піддержував цю акцію. Позитивних результатів цих зусиль було досягнуто насамперед на ґрунті іншої загальної ситуації, яка утворилася, починаючи з середини квітня.

В квітні українська армія в результаті трьохмісячного відступу займала порівнююче невелику територію, а трохи згодом майже вся опинилася на території Галичини. Перебування на території Галичини дало можливість перевести планову реорганізацію армії. З цього власне й почалася діяльність соціалістичного правительства Мартоса. Але українська і неукраїнська реакція цілком правильно побачила в цьому велику для себе небезпеку. Тому зараз же почалася боротьба між республіканською владою Петлюри й внутрішньою реакцією. На протязі місяця реакційні отамани Оскілко і Балбачан роблять дві спроби державного перевороту, при чім Оскілко арештовує правительство й оголошує себе головним отаманом замість Петлюри. Ці виступи були зліквідовані. Правий член Директорії Андрієвський був замішаний в цих виступах і тому після їх ліквідації він фактично вийшов із складу Директорії.

Таким чином в результаті протидержавних виступів української реакції, вдалося відрубати їй голову насамперед в середині самої Директорії. Після цього була переведена реорганізація армії. Непевні частини були цілком розформовані або влиті в інші частини з більш певним складом. Для реорганізації армії не тільки по формі, але й по духу була введена державна військова інспектура на чолі з соц.-революціонером Кедровським і членом ЦК нашої партії т. Романченком. Малось на увазі шляхом культурно-освітньої й політичної роботи утворити з армії дисципліновані й цілком демократичні кадри. Інспекторам було дано широкі права. Вони могли в разі потреби усувати з посади командирів частин. Звичайно, в верхах армії були елементи, що неприхильно поставилися до інспектури. Не вважаючи на це Петлюра твердо переводив цей інститут в життя. Головні інспектори Кедровський і Романченко мали від Петлюри наказ: в разі потреби являтися до нього з докладом у всякий час.

Одночасно з реорганізацією війська 27. V. була утворена

спеціальна слідча комісія для боротьби з погромами з широкими правами й з участю представників жидівського населення (адвокат Крайз і Альтер і товариш міністра праці Гольдельман).

Помимо всіх цих заходів члени правительства регулярно обїздили заняту територію, а також відвідували армію, де в прилюдних виступах завжди боролися з усякими проявами антисемітизму. Особливо часто відвідував армію т. Безпалко, який разом з Петлюрою обїздив весь фронт і всюди провадив антипогромну агітацію.

Нарешті, починаючи від моменту існування соціалістичного правительства і до катастрофи на фронті в листопаді 1919 року правительство, штаб армії та сам Петлюра, а також соціалістичні партії зокрема весь час видавали численні накази, декларації та відозви до населення й армії з закликами до рішучої боротьби з погромами. Наприклад, декларація правительства з 12. IV., наказ військового командування з 19. IV, відозва правительства з 6. VIII., постанова правительства з 18. VIII., наказ головного командування з 26. VIII. і др. (Див. Documents sur les pogromes en Ukraine, Paris, 1927). Т. Абрамович даремно твердить, що ніби ці декларації та відозви соціалістичного правительства т.т. Мартоса-Мазепи лишалися *словами*, без усяких практичних наслідків. Ми ще раз стверджуємо, що саме в цю другу добу 1919 року в наслідок більш сприятливої загальної ситуації, а також в результаті зазначеної боротьби з боку правительства і Петлюри та військового командування взагалі погроми були припинені. За весь цей період, на території, занятій У. Н. Республікою траплялися лише окремі погромні ексцеси, які учиняли почасти озброєні банди в роді куріня «Не журись», що ще продовжували свою злочинну роботу в результаті попередньої анархії, а почасти останки темних елементів у самій армії, з якими правительство і військове командування весь час вели уперту боротьбу за допомогою військової інспектури.

В результаті діяльності військової інспектури, особливої слідчої комісії та других органів адміністрації було розстріляно десятки винних в погромних ексцесах; напр. в Оринині й Китайгороді було розстріляно три, в Тальному і Вахнівці десять, в Смотричі і Городку-двадцять чотирі і т. д., не рахуючи численних розправ з боку інспектури і командування на

місці злочину у фронтовій смузі. Крім того були арештовані й трималися до остаточного закінчення слідства в Кам'янецькій в'язниці біля 20 старшин, винних в погромах і грабінництві, серед яких були Семесенко, Палієнко, Біденко, Козир-Зірка і інші. Правдивість цих наших тверджень можна бачити із слідуючих заяв самих жидівських соціалістів, що близько стояли до української боротьби в цей період. Так, жидівська соц.-демократична партія Поалей-Ціон в своїй резолюції 26. VIII. 1919. заявляє: «Правительство і головне командування рішуче поборюють погромні явища; порозуміння демократій української та жидівської приняло реальні форми й вже дало добри наслідки: правительство в цілому є соціалістичне і стоїть на твердій демократичній платформі». (Гольдельман, стор. 53).

Так само жидівський соціаліст Гольдельман вже в червні 1919 року пише: «справа приходить по троху до такого стану, коли головна військова команда, особливо головний отаман Петлюра, буде дійсно військовою *владою*, від якої має залежати поведження нижчих командирів і армії, а не навпаки. До цього часу панувала безмежна отаманія в різноманітних її формах». (Гольдельман, стор. 34).

Ще пізніше, в кінці цього періоду той же Гольдельман заявляє: «Користуючися реальною піддержкою українських соціалдемократів, користуючися активною поміччю більшости, державних армійських інспекторів на чолі з Кедровським ми, за останній Кам'янецький період — червень-жовтень — перевели велику по наслідкам надзвичайну роботу по поборюванню погромних настроїв серед армії й українського суспільства. Зараз ніхто не посміє сказати, що погромна ідеологія ще займає яке небудь значне місце в тій армії, що лише за скільки місяців перед тим була винна в проскурівській різні». (Гольдельман, там же, стор. 7). Рівно ж жидівський демократичний діяч Марголін, на якого посилається т. Абрамович, писав на підставі своїх особистих вражень під час перебування на Україні, в Кам'янці, — осідку правительства УНР — в жовтні 1919 року, що «в цей, так званий Кам'янецький період Петлюрі й правительству вдалося нарешті оздоровити армію, яка була під його керуванням... Утворилися дуже приязні відносини між українським і жидівським населенням». (Марголін, Україна и политика Антанты. Берлин. 1922, стр. 187).

Ми вважаємо, що одних цих свідоцтв жидівських діячів,

яким не можна відмовити в об'єктивності, досить для того, щоби переконати т. Абрамовича, що правительство і військове командування разом з Петлюрою не тільки на словах, але й на ділі боролися з погромами, і коли для цієї боротьби були більше сприятливі умови, ніж які були в період з грудня по квітень 1919 року, то ця боротьба дійсно давала «великі, надзвичайні» наслідки. І недаром в 1920 році, коли українська армія відступала на територію Польщі разом з нею з України емігрували тисячі жидівського населення.

Т. Абрамович ставить з недовір'ям до того, що Петлюра стояв в контакті з жидівським населенням. Очевидно, він не надає ніякого значіння навіть тому факту, що для встановлення тісніших взаємовідносин між правительством і жидівським населенням законом в червні 1919 року, ухваленим правительством Мартоса і затвердженим Петлюрою, міністр жидівських справ був введений нарівні з міністрами внутрішніх справ, військовим, фінансів, народнього господарства і народньої освіти в склад тіснішого кабінету міністрів, який вирішав питання найважливішого політичного значіння. Хіба такий кабінет з участю міністра по жидівським справам був би можливий там, де на чолі влади справді стояв би явний або потайний антисемит?

Т. Абрамович даремно посилається на Гольдельмана і Марґоліна в доказ тої думки ніби фактична влада навіть в кращі моменти української революції належала військовим колам, а правительство було лише безсильною маріонеткою в їх руках. Стверджуємо, що нічого подібного в такій загальній формі ні Гольдельман ні Марґолін ніколи не писали, навпаки — ми бачили, що Гольдельман про другу половину 1919 року висловлюється зовсім не в дусі міркувань т. Абрамовича, а в цілком протилежному, як це видно із його тільки що наведених слів. І дійсно в другу половину 1919 року Петлюра, як головнокомандуючий, і правительство мали реальну політичну силу, щоб боротися з погромами. Фактом є, що в цей період не було такої вимоги з боку міністра жидівських справ в справах боротьби з погромними явищами, які б не були виконані правительством або Петлюрою, як шефом армії. В таких умовах перебування міністра жидівських справ в політичному кабінеті міністрів було доказом цілком реального, а не показного

тільки контакту між українською владою й жидівським населенням.

Із багатьох наведених тверджень т. Абрамовича виходить, що між українською владою і владою таких реакційних російських генералів, як Денікін або Врангелъ не було ніякої різниці. Між тим в одному лише питанні — відношення до жидівського населення — політика української влади й зокрема Петлюри відрізнялася від політики контрреволюційних генералів, як біле від чорного. Досить вказати на постійні, майже регулярні асігнування із української державної скарбниці значних сум (див. Documents sur les pogromes en Ukraine, Paris, 1927. стор. 173—182), як на загальні культурні потреби жидівського населення, так і зокрема на допомогу потерпівшим від погромів. Про це під владою Денікіна і Врангеля не могло бути й мови. Таке відношення до потреб жидівської людности з боку українського правительства було можливе лише при умові безперечної демократичности української влади, бо українська влада в своїй діяльності зовсім не керувалася почуттям «безпринципового шовінізму» або якої будь расової ненависти.

Лише таким відношенням української влади до жидівського населення можна пояснювати те, що згадуваний жидівський соціаліст Гольдельман в грудні 1919 року писав: «Ввесь час існування Української Народньої Республіки ми користувалися національно-персональною автономією, переводили в життя закон Ревуцького про права і компетенцію жидівських громад, пильно стежили за здійсненням наших національних прав і не зустрічали суперечок з боку української й соціалістичної демократії». (Гольдельман, там же, стор. 6). Чи може хоч один жидівський соціаліст або демократ сказати щось подібне про владу Денікіна або Врангеля? Розуміється, ні.

Тому то наша партія в своїх інкрімінованих публікаціях вважала своїм обовязком в звязку з убійством Петлюри й обвинуваченням його в організації жидівських погромів заявити прилюдно, що ці обвинувачення не відповідають дійсности, що навпаки Петлюра активно піддержував змагання української й жидівської демократії в боротьбі з погромами.

Переходимо тепер до інших тверджень т. Абрамовича для того, щоб після загального освітлення справи боротьби з погромами в різні періоди української революції відповісти на деякі конкретні зауваження з боку т. Абрамовича відносно ді-

яльності української влади, а також окремих її представників.

3. Чи дійсно до осені 1919 року ні один із організаторів погромів не був покараний?

Ми вже вказували вище, що починаючи від квітня до листопаду 1919 року були арештовані й сиділи в в'язниці біля 20 старшин винних в грабiжництві та погромах. серед них Палівенко, Семесенко, Козир-Зірка та інші. До листопаду 1919 р. судове слідство, яке провадилася над ними в зв'язку з розслідуванням особливої комісії погромів, що мали місце в першу половину 1919 року, не було остаточно закінчено, головню з причин несталої фронту. Події дуже швидко розвивалися й починаючи від травня до серпня правительство і з ним і всі урядові апарати не мали постійного місця осідку і провадили свою працю здебільшого у вагонах. Фронт мінявся безперервно. Ще в липні територія зайнята українською армією була майже з усіх боків оточена противником. Все було під повною небезпекою, але прийшла на допомогу галицька армія, що як раз в той час примушена була залишити Галичину під натиском польських військ. З приходом галицької армії положення на фронті покращало. Через всі ці причини особлива слідча комісія, якій були підпорядковані всі погромні справи і в якій брали також активну участь представники жидівського населення, фактично могла розпочати працю лише в серпні місяці, бо напр. Проскурів, як головне місце розслідування, був звільнений від большевиків лише в кінці липня, а Житомир був звільнений аж значно пізніше. В листопаді 1919 р. сталася катастрофа української армії. Під час евакуації Кам'янця арештованим бандитам вдалося вирватися на волю. Із них чотирьох було вбито при переслідуванні представниками військової інспектури під керування т. Романченка, а решта зникла і тільки на слідуєчий рік з новим приходом українських військ на Україну Семесенко був знов заарештований і розстріляний. Крім цього, цілий ряд дрібніших винних в погромах було також покарано на смерть.

Таким чином твердження т. Абрамовича, що до осені 1919 року ні один із винуватців погромів не був покараний, фактично не відповідає дійсності.

Правда, т. Абрамович вказує ще на інших винуватців погромів, як Соколовський, Ангел, Мордалевич, Струк, Волинець і др. Але це все так зв. партизанські отамани, які опе-

рували виключно на території зайнятій більшовиками, а пізніше Денікіним і були цілком незалежні. Ці повстанські організації з'являлися сотнями і то головню під впливом більшовицького режиму, конкретно для боротьби з «комуною». Ось, наприклад, що писав Харківський «Комуніст» в 1923 році про цей противобільшовицький повстанський рух: «В березні 1919 р. радянське правительство і всеукраїнська че-ка переїхали до Київа. Сама історія цього переїзду показує, що в той час Україна уявляла собою суцільне бандитське гніздо, через яке можна було не так пересуватися, як пробиватися силою. Не вважаючи на те, що потяг че-ка був дуже добре озброєний, допелюся зміцнити його ще одним панцерним потягом і просуватися до Київа з боєм». («Комуніст», Харків, 11 лютого 1923 р.).

Повстанський рух був стихійний й різноманітний по своїй ідеології. Більшість повстанських отаманів, як Соколовський, Зелений, Григорійв, Ангел і інші були прихильниками совітської форми влади й тому українського правительства не визнавали. Єдине, що об'єднувало майже всіх повстанців, то ідея незалежної Української Держави.

Повстанський отаман Ангел з початку дійсно був в складі української армії на Чернігівщині під час протигетьманського повстання. Але зараз же після повалення Скоропадського він в кінці грудня 1918 року відмовився виконувати накази штабу армії, заявивши, що вважає важнішою боротьбу з буржуями ніж з більшовиками й що, коли б у нього відняли зброю, то він воюватиме з буржуями «перочинним ножиком». Після недовгого «приятелювання» з більшовиками, він пізніше підняв повстання проти «комуни». Але як і інші повстанські отамани, Ангел був цілком незалежний від української армії. Загалом же серед повстанських отаманів було аж 7 Ангелів, так що навіть майбутньому історику буде нелегко встановити, який з них був погромником, а який ні. Повстанський отаман Струк ніколи не був в українській армії. Коли Денікін зайняв Київ, то він з своєю частиною перейшов до його армії.

Само собою зрозуміло, що українське правительство, особливо в звязку з приходом на Україну реакційної армії Денікіна, вживало заходів, аби надати стихії повстанського руху певні організовані форми з певною демократичною ідеологією. Але все це не мало нічого спільного з погромною діяльністю повстанців. Навпаки, українське правительство постійно боро-

лося проти погромництва в повстанчих організаціях. Так, напр., 18. VIII. 1919. правительством в згоді з Петлюрою була винесена така постанова що до повстанців: «Від імені Уряду і Головного Отамана домагатися від повстанців по тім боці фронту, щоб вони також рішуче боролися з погромною агітацією й підбурюванням та окремими зрадницькими погромними бандами, знищуючи їх і памятаючи, що армія Української Народньої Республіки на своєму побідному шляхові не допустить погромів і суворо покарає всіх винних» (див. Documents sur les pogromes en Ukraine, стор. 10).

Таким чином, за погромницьку діяльність повстанчих отаманів українське правительство не може нести відповідальності. Твердження т. Абрамовича, що до повстанських отаманів, оснований на недостатчній поінформованості його відносно цього періоду української революції. Цею ж непоінформованістю пояснюється твердження т. Абрамовича, що Ковенко, який брав під захист погромника Палієнка, є соціал-демократом. Ми рішуче цей факт заперечуємо, як цілком неправдивий. Ковенко належав до нашої партії тільки в 1917 році й на початку 1918 року, коли до нашої партії, як і до інших революційних партій в той період, попролазили деякі непевні авантюристичні елементи. Після 5. конгресу партії, що відбувся 6. V. 1918, в наслідок його постанови ЦК негайно перевів нову реєстрацію членів партії з метою чистки її від зазначених випадкових елементів. З того часу Ковенко ні до одної організації УСДРП не належав. Ковенко, починаючи з весни 1918 року, весь час обертався в колах української буржуазної партії так зв. «соціал-самостійників», до якої належав член Директорії Андрієвський, і цим пояснюється його приятелювання не з Петлюрою, як це твердить т. Абрамович, а з Андрієвським. В період перебування Директорії в Києві й потім пізніше в час її перебування у Винниці, наша партія весь час вела гостру боротьбу з Ковенком, як головою слідчої комісії за його злочинну протидемократичну діяльність. В кінці грудня 1918 року ЦК нашої партії подав до Директорії спеціальний протест проти діяльності головної слідчої комісії на чолі з Ковенком. Коли б Ковенко на той час дійсно належав до складу нашої партії, то ЦК нашої партії найшов би інші способи для боротьби з цим авантюриком. Трохи пізніше, в кінці лютого 1919 року, ЦК нашої партії подав до Директорії категоричну

вимогу, щоб була негайно ліквідована Ковенківська слідча комісія. У відповідь на це Ковенко, тодішній надзвичайний комендант м. Винниці, двічі конфіскує «Робітничу Газету» — центральний орган нашої партії й загрожує арештом ЦК. Під впливом вимоги нашої партії, до якої приєднався Петлюра, що вже вийшов тоді з нашої партії, Ковенко, як ми вже зазначали вище, разом з Палівенком тікають під захист галицького уряду в Галичину. Але своїх загроз по адресі ЦК нашої партії Ковенко не залишив: в кінці березня того ж року він використовує свої впливи на деяких військових, щоб було заарештовано попереду тт. Романченка і Феденка, а потім т. Мазепу, усіх трьох, як членів ЦК нашої партії. Отже протягом кінця 1918 року і всього 1919 року (до якого часу відноситься твердження т. Абрамовича) Ковенко не тільки не належав до нашої партії, але вів проти неї вперту боротьбу, як її противник.

Що до міністра військових справ в кабінеті т. т. Мартоса-Мазепи ген. Петрова, якого т. Абрамович називає членом партії українських соціалістів-революціонерів, то насамперед стверджуємо, що Петрів ніколи не належав ні до якої української партії. Щож до його погромної діяльності, на яку вказує т. Абрамович, то твердження це основане на неправдивих відомостях.

Під час першого житомирського погрому Петрів зовсім не був у Житомирі, під час же другого — в березні 1919 року — Петрів разом з українською юнацькою школою, якою він керував, був весь час в боях по за містом Житомир і фактично в цьому погромі не брав і не міг брати участі. Навпаки, після звільнення Житомира від большевиків, він був призначений начальником залоги і разом з польовою жандармерією Богацького (український с.-р.) не допустив до продовження погрому в Житомирі.

В червні 1919 року Петрів приймає командування над Волинською групою в українській армії й не вважаючи на дуже тяжку ситуацію на фронті, енергійно переслідує й нищить бандитську організацію під назвою «Курінь не Журись». Цей курінь в кількості до 300 багнетів утворився цілком самочинно із дезертирів української, польської та большевицької армій й лише займався контрибуціями й грабунками сіл і містечок по обидва боки Збруча, при чому від того особливо терпіло жи-

дівське населення. (При ліквідації цього куріня було забито та ранено до 100 чоловік і до 80 взято в полон). Нарешті, перед самим призначенням Петрова військовим міністром в середині липня 1919 року, коли становище на фронті було ще більше безнадійне, він рішучо припиняє погром в м. Смотрич на Поділлі, який пробував учинити Чортотлицький полк, розстрілює по суду чотирьох зачинщиків, а сам полк цей розформує. Оце ті факти з діяльності Петрова, яких очевидно не знає т. Абрамович, і які власне послужили причиною того, що Петрів, як людина демократичних поглядів, був призначений на посаду військового міністра правительством т. Мартоса.

5. Чи був Петлюра в Житомирі в березні 1919 року і чи дійсно він не вжив заходів для припинення погрому?

Про перебування Петлюри в Житомирі в березні 1919 року ми маємо такі відомости: Большевики опустили Житомир в ночі з 21 на 22 березня за 5—6 годин до вступу туди українського війська, при чім випущено було з в'язниці до 300 чоловік карних злочинців. Українські частини вступили до міста 22-го рано і вже застали сліди погрому. Петлюра був у Житомирі 23 березня й в той же день прибула до Житомира польова жандармерія полк. Богацького, відомого своєю рішучою боротьбою з погромами. За допомогою цієї жандармерії разом з юнацькою школою під командою Петрова, що прибула до Житомира пізніше, в місті був встановлений порядок.

6. Чи дійсно Петлюра «дуже приязно» приймав отамана Семесенка після прокурівського погрому?

Що до найстрашнішого погрому в Проскуріві, то автор його Семесенко не був зразу заарештований лише тому, що потрібна була воєнна сила, яка б могла роззброїти його частину. Тому командуючий армією видав наказ одній із частин Січових Стрільців, які тоді відступали до Галичини, про арешт Семесенка. Одержавши відомости про такий наказ, що до його арешту, цей бандит, перебрався до Галичини. Проти нелюдських вчинків Семесенка в Проскуріві боролися члени нашої партії — т. т. Таранович і Верхола, наражаючи власне життя на небезпеку з боку бандитів. З інформацій цих товаришів, які вони в свій час подавали до ЦК нашої партії, переконаємося, що про яку небудь «приязну» розмову Семесенка з Петлюрою, під час проїзду Петлюри з Галичини через кілька днів після

погрому, не могло бути й мови, бо самий наказ про арешт Семесенка був даний Петлюрою.

7. Чи говорив Петлюра, як свідчить Ревуцький, що погроми піддержують дисципліну в армії?

До цієї заяви Ревуцького ставимось з недовір'ям з двох причин: перше, Ревуцький заявляє це з слів других осіб, зміст розмови з якими він міг передати неточно; друге, Ревуцький взагалі втратив до себе всяке довір'я після того, як в телеграмі на ім'я Торреса під час процесу Шварцбарда він подав цілком неправдиву заяву. Він заявив, що вийшов із українського правительства через проскурівський погром, тоді як в дійсності Ревуцький пішов на демісію до цього погрому з цілком інших мотивів, разом з представниками українських соціалістичних партій, і в резолюції його партії (Поалей-Ціон) з приводу цієї демісії не було ані слова про погроми. (Гольдельман, стор. 24).

III. Нарешті, т. Абрамович робить нашій партії закиди з приводу того, що в публікаціях нашої партії убійник Петлюри Шварцбард названий большевицьким агентом. Т. Абрамович посилався на анархістку Гольдман, яка свідчить, що Шварцбард не большевик.

На цей закид т. Абрамовича ми мали би право зовсім не відповідати, бо він не має відношення до тактики нашої партії в справі боротьби з погромами на Україні, тим більше, що Шварцбард не член якоїсь соціалістичної партії, а звичайний собі анархіст, особистий приятель теж анархіста і погромного отамана Махна та ще й з злочинним минулим. Але ми можемо заявити, що в розпорядженні нашої партії є факти, для опублікування яких ще не настав час, але які свідчать, що Шварцбард підготовляв убійство Петлюри в тісному контакті з агентами Москви. Хіба цього не досить, щоби політична партія мала повне право назвати такого «героя» також большевицьким агентом?

Ми не зупиняємось на де яких дрібніших зауваженнях доповіді т. Абрамовича, головню з мотивів їх другорядного значіння, хоч вони теж не відповідають тому, що було в дійсності. Тому ми переходимо тепер до кінцевої частини доповіді т. Абрамовича, в якому він приходить до таких головних висновків, що до тактики нашої партії:

1. Тези нашої партії виставлені в зазначених інкриміно-

ваних публікаціях в зв'язку з убійством Петлюри, не відповідають історичній правді, бо вожді українського руху 1917—1920 рр. не вели справжньої боротьби з погромами, провадячи націоналістичну політику і нехтуючи соціяльні інтереси працюючих мас.

2. Керуючі органи нашої партії йшли разом (durch dick und dünn) з цими вождями, через що дотеперішня тактика української соціал-демократії була принципово неправильна: вона велася по лінії змішування безпринципового шовінізму і національних інтересів пролетарських і селянських мас.

3. У зазначених публікаціях керуючі органи української соціалдемократичної партії цілковито заперечують яку будь вину Петлюри і таким чином беруть на себе моральну і політичну відповідальність за всю його діяльність і помилки в роках 1918—1920.

4. Одобрюючи політику Петлюри в цей період української революції, УСДРП тим самим заявляє, що вона і в майбутньому має провадити свою діяльність, як її провадив Петлюра і

5. Така позиція недопустима для соціялістичної або демократичної партії й суперечить принципам Соціялістичного Інтернаціоналу.

Відповідаючи на ці висновки т. Абрамовича, ми хочемо почати з останнього і з приводу його заявляємо: ми також вважаємо недопустимою для соціалдемократичної партії й суперечною принципам Соціялістичного Інтернаціоналу таку тактику, яку т. Абрамович приписує нашій партії й яка наведена в його результативних тезах. Але в поданих нами матеріялах і поясненнях, ми довели, що твердження т. Абрамовича що до такої іменно тактики нашої партії основані на цілком *неправдивих даних і тому ми ні в якому разі не можемо признати їх за правильні.*

Висновки т. Абрамовича ми вважаємо неправильними по слідуячим мотивам, які ми докладно обґрунтували в своїх матеріялах до Комісії Меншостей:

1. Провідники українського руху в рр. 1917—1920 провадили активну боротьбу з погромами, яка в різні періоди, в залежності від загальних умов, давала більші або менші наслідки. Фактично погроми мали місце лише в період від кінця грудня 1918 року до кінця березня 1919 року, коли замість знищених всенароднім повстанням гетьманських апаратів

влади українська республіканська влада — Директорія в умовах нечувано тяжкої як внутрішньої так і зовнішньої ситуації не мала можливості в короткий час утворити свої добре організовані органи для боротьби з анархією і погромами; коли в армії панувала безмежна отаманія й навіть найбільш дисципліновані частини не виконували наказів і залишали фронт; коли правительство і Петлюра, як головнокомандуючий, втратили свій авторитет в очах українського населення й армії більше, як в який будь інший період української революції.

У всі інші періоди революції, а саме в 1917 році під час Центральної Ради*), коли ще не було тої міжгромадянської війни, яка почалася пізніше, а також в 2 половині 19 і в 20 р., коли утворилися більш сприятливі загальні умови для боротьби з анархією, траплялися лише поодинокі погромні ексцеси, проти яких уживалося рішучих заходів. Керівники українського руху не нехтували соціальних інтересів працюючих мас, на що указує ціле законодавство. Центральної Ради і Трудового Конгресу.

2. Наша партія йшла разом з вождями українського руху лише тоді, коли ці вожді провадили свою діяльність в згоді з керуючими органами нашої партії. У всіх інших випадках, як це було, наприклад, під час правительств Остапенка і Прокоповича, наша партія стояла в опозиції до цих вождів і до цілого правительства. Наша партія, не вважаючи на стихійний зріст націоналізму на Україні, завжди провадила свою працю в напрямі забезпечення національних і соціальних інтересів працюючих мас всіх народів України. Наша партія все провадила і провадить невпинну боротьбу з реакційними силами на Україні.

3. Наша партія в своїх публікаціях, написаних спеціально

*) З приводу цього періоду генеральний секретар по жидівським справам Зільберфарб у своїй відозві до жидівського населення з листопаду 1917 року каже: «В дійсности одначе небезпека погромів має в українських губерніях менше підстав, ніж де б то не було... Коли у всіх інших областях б. Росії нема в сучасний момент твердої державної влади і в багатьох місцях проливається не мало крови, то на *Україні влада твердо і міцна*. Ця влада стремиться тут всіма силами гарантувати й забезпечити порядок і спокій для всіх народів, що населяють Україну. Генеральний Секретаріат твердо рішив не допускати на території України ніяких бешкетів і непорядків». (Див. Чериковер. Антисемитизм и погромы на Украине. Берлін, 1923, ст. 82). (Ред.).

з приводу уби́ства Петлюри й обвинувачення його в жидівських погромах виступав на підставі фактів з заявою, що Петлюра чинно піддержував змагання української демократії в її боротьбі з погромами, стоячи в контакті з представниками жидівського населення, але ні одного слова не говорить про солідарність нашої партії з політикою Петлюри взагалі, бо такої солідарності в дійсності не було. Тому члени нашої партії вважали своїм обов'язком взяти участь в процесі Шварцбарда, щоб ще раз прилюдно ствердити ці безперечні факти.

4. Всі документи й факти, наведені в наших меморіялах, ясно говорять за те, що наша партія була одною з найактивніших сил, які провадили рішучу боротьбу з погромами і всякими проявами антисемітизму взагалі.

Беручи на увагу все зазначене, ми не бачимо ніяких підстав для обвинувачення нашої партії в недодержанні принципів Соціалістичного Інтернаціоналу або в змішуванні безпринципового шовінізму з національними інтересами пролетарських та селянських мас. Ми заявляємо, що за винятком поодиноких, не цілком щасливих тактичних кроків, від яких не вільна кожна активна соціалістична партія, Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія завжди провадила і провадитиме свою діяльність в напрямі принципів Соціалістичного Інтернаціоналу в обороні соціяльних і національних інтересів працюючих мас на Україні.

За Закордонну Делегацію Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії

І. Мазепа.

П. Фебенко.

15 лютого 1928 року.

Обговорення справи в Комісії Національних Меншостей 23 лютого 1928.

В Комісії під головування Л. Дебрукера (Бельгія) брали участь О. Бауер (Австрія), Ф. Адлер (Секретар Інтернаціоналу), Р. Абрамович (рос. с.-д. партія), І. Мазепа та П. Феденко (укр. с.-д. партія).

Насамперед було дано слово делегатові укр. с.-д. т. *Мазені*, який у своїй промові дав пояснення з приводу заяви т. Абрамовича. Коротко зміст промови т. Мазені був такий:

Ми, представники УСДРП, уповноважені звернути увагу комісії на такі головні моменти, без яких на нашу думку є неможливе об'єктивне й справедливe вирішення цієї справи:

1. Між УСДРП і партією Рос. с.-д. ввесь час існували ненормальні відносини. Причина цього та, що з давніх часів серед вождів рос. с.-д. встановився погляд на український рух взагалі й на факт існування незалежної української с.-д. партії зокрема, як на щось штучне й навіть шкідливе для інтересів робітничої класи на Сході Європи.

2. Погромна хвиля на українській території, зайнятій українською владою, мала місце лише в певний період української революції, коли панувала найбільша анархія, як в тилу так і на фронті.

3. В своїх меморіялах наша партія оперує лише провіреними даними, і ми певні, що кожний жидівський громадський діяч, близько знайомий з обставинами тих часів, може посвідчити, що українська соціалдемократія приклала всіх зусиль для боротьби з погромами на Україні.

Ми вважаємо конче потрібним, щоб наша справа була вирішена комісією невідкладно під час цього засідання Екзекутиву Інтернаціоналу. Ми заявляємо, що всяке проволікання в розгляді цієї справи лише дезорієнтує українські робітничі маси у відношенні до політики Соціалістичного Інтернаціоналу, штовхає їх в бік комунізму або реакційного шовінізму. Українська соціалдемократія — це та партія, що найбільш активно боролася з погромами на Україні, й коли ця партія вже більше як рік находиться під підозрінням у Соціалістичному Інтернаціоналі, то це лише сіє в українських робітничих масах дезорієнтацію і ще більше загострює міжнародні відносини на Україні. Тому в інтересах боротьби за демократію на Україні, ми вимагаємо негайного вирішення цієї справи.

Ми не сумніваємося, що комісія вирішить справу в позитивному для

нас напрямі, бо всі обвинувачення т. Абрамовича проти нашої партії, як це зазначено в нашому меморіалі, безпідставні.

Одиноко, над чим ми, як представники партії, що не раз брала участь в українському правительстві, мусимо зупинитися докладніше, — це над твердженням т. Абрамовича, якому він найбільше присвячує уваги, а саме: що українське правительтво і особливо Петлюра не вели належної боротьби з погромами¹⁾. Ми обидва були свідками того загального положення, яке панувало на Україні в той період. Ми можемо дати вичерпуючі пояснення, бо писаних матеріалів мало для розуміння подій тих надзвичайно бурливих революційних часів. Навіть деякі члени нашої партії, що не були в той період на Україні, не зовсім розбираються в обставинах в яких тоді перебувала Україна. Не дивно, що їх не розуміє т. Абрамович.

Для ілюстрації того, що з приводу цього сказано в нашому меморіалі, я укажу лише на деякі факти, свідком яких я був сам. Так, будши в кінці березня 1919 року членом «комітету охорони республіки», який утворився в Кам'янці в наслідок повної анархії для тимчасового виконання функцій вищої державної влади, я бачив на власні очі ту дезорганізацію центральних державних установ, яка в той час панувала, як в тилу армії, так і на фронті. Ще раніш, в середині лютого 1919 року, я був участником делегації із представників укр. с.-д. і укр. с.-р., що їздила до Козятина для переговорів з командою корпусу Українських Січових Стрільців. Під час цих переговорів вияснилося, що командування цієї найдисциплінованішої частини старалося власними силами, минувши вище командування армії, знайти шляхи для продовження боротьби за Українську Республіку.

Як член соціалістичного правительства Мартоса, а потім голова українського правительства я можу ствердити, що в наслідок змінених обставин в період, починаючи від середини квітня 1919 року, з погромами безумовно було покінчено. Правительство і військове командування робили все можливе для боротьби з усіма проявами антисемітизму як в армії, так і серед населення. Петлюра твердо піддержував всі змагання нас, соціалістів, в боротьбі з погромами. Як один із доказів цього може служити декларація правительства Мартоса з 12. III. 1919., в якій оголошувалася рі-

¹⁾ В числі «Соціалістического Вестника» (Берлін) з 3. V. 1928. т. Абрамович зазначає, що комісія меншостей не звинувачувалася «шумливою аферою», звязаною з убійством Петлюри. Ми держимося також тої думки, що комісія меншостей не мала своїм завданням займатися цією справою. Але т. Абрамович мусить признати, що в своєму писаному докладі, як і в своїй промові на згаданій комісії меншостей він сам найбільше уваги присвятив іменню діяльності Петлюри й українського правительства взагалі в звязку з погромами на Україні. Лише на цій підставі представники УСДРП в своєму меморіалі і в своїх поясненнях на комісії меншостей мусили зупинитися докладніше на цій справі, висунутій не нашою партією, а т. Абрамовичем. Тому й комісія меншостей в своїх висновках, на підставі переглянутого меморіалу з приводу цієї справи, заявила, що діяльність Петлюри, це — діло історії. *Ред.*

...и... революційній совіті... ГРИГОРЬЄВА та МАХНО (Херсон-
щина, Катеринославщина та Таврії) згодом
1. ... повстанці Херсонщини, Катеринославщини та Таврії з революційним со-
вітом во главі стоємо на ґрунті самостійності України, бо фактично за-
ми боремось. 2. Принцип народоправства визнаємо. 3. Трудового конгресу ми
не визнаємо, а визнаємо Всеукраїнський в'їш рад. 4. Вся влада належить людям
російських, селянських та козацьких депутатів вільно обраних.

1-ша сторінка листа.

...и... революційній совіті... ГРИГОРЬЄВА та МАХНО (Херсон-
щина, Катеринославщина та Таврії) згодом
1. ... повстанці Херсонщини, Катеринославщини та Таврії з революційним со-
вітом во главі стоємо на ґрунті самостійності України, бо фактично за-
ми боремось. 2. Принцип народоправства визнаємо. 3. Трудового конгресу ми
не визнаємо, а визнаємо Всеукраїнський в'їш рад. 4. Вся влада належить людям
російських, селянських та козацьких депутатів вільно обраних.

Секретарь

2-га сторінка листа.

Лист військово-революційної ради повстанців Григорієва
й Махна до українських соціалістичних партій (У.С.Д. та
У.С.Р.).

До стор. 73

пуча боротьба з погромами і на якій, прошу Вас звернути увагу, вгорі стоїть підпис Петлюри і члена Директорії Макаренка з написом: «Іменем Української Народньої Республіки затверджуємо».

Т. Абрамович твердить, що до кінця 1919 року ні один із винуватців погромів не був покараний. Це не вірно. Факти покарання винних наведені в меморіялі. Але цілий ряд винних у погромах з причин, на які указано в меморіялі, дійсно до осені 1919 року не було покарано, бо вони находилися під слідством. Т. Абрамович приписує це нерішучості правительства в боротьбі з погромами, але він помиляється. Він не знає того, що українське правительство в тих обставинах примушене було місяцями тримати в в'язницях або разом з собою возити в вагонах не тільки перебуваючих під слідством винуватців погромів, але й таких своїх противників, як, напр., бувших міністрів гетьмана Скоропадського: Гербеля, Воровича, Ржепецького або відомого чорносотенця Київського митрополита Антонія та єпископа Євлогія. Провадячи боротьбу з окупаційно-терористичною владою російських большевиків, які розправлялися з своїми противниками без суда і слідства, українська влада подвійно мусіла стежити за тим, щоб винні в тих чи інших злочинах каралися не методами большевиків, а методами демократичної влади, тоб то шляхом попереднього слідства і відповідної до того кари.

Незнанням дійсних відносин тих часів на Україні пояснюється також стремління т. Абрамовича перенести відповідальність на українську владу за погромну діяльність різних повстанських організацій. Т. Абрамович, очевидно, не знає, хто були ці повстанці й яке вони в дійсності мали відношення до української влади. Для характеристики цих відносин я дозволю собі прочитати в оригіналі лист повстанських отаманів Григорієва і Махна до українських соціалістичних партій з 16. VII. 1919 р. В цьому листі зазначені отамани між иншим писали: «Ми, повстанці Херсонщини, Катеринославщини та Таврії з революційним совітом во главі *стоїмо на ґрунті Самостійної України*, бо фактично за неї боремося. Принцип народоправства визнаємо. Трудового Конґресу не визнаємо, а визнаємо Всеукраїнський З'їзд Рад. Вся влада належить радам робітничих, селянських та козацьких депутатів. *Директорії не визнаємо і стоїмо за негайну ліквідацію її*, а замість неї мусить бути утворена тимчасова головна рада Республіки із соціалістичних елементів, які стоять на ґрунті радянської влади в незалежній Українській Республіці» (див. фотографію цього документу).

Мушу ствердити, що цей лист характеризує собою ідеологію дуже багатьох повстанських організацій тих часів. Здебільшого це були так зв. радянці, які вели боротьбу з большевицькою владою, але ідеологічно не солідаризувалися з українським демократичним правительством. Єдине, що їх об'єднувало між собою і з українським правительством, це — гасло *незалежної Української Республіки*.

Все це примушувало українське правительство вживати всіх заходів для того, щоб ввести стихійний повстанський рух в організовану течію з певною демократичною ідеологією. Особливо питання організованого впливу на повстанців стало актуальним для українського правительства літом

1919 року, коли з півдня почала насуватися на Україну російська добровольча армія Денікіна. Треба було використати повстанський рух для боротьби з цєю реакційною силою. В зв'язку з цим в Кам'янці на Поділлі, з відома і за допомогою правительства, був утворений «Центральний Український Повстанський Комітет» з представників українських соціалістичних партій: українських с.-д. і українських с.-р. В результаті діяльності комітету цілий ряд повстанських організацій заявив, що, залишаючись незалежними що до своєї ідеології, вони зобов'язуються не робити ніяких насильств над жидівським населенням і строго виконувати всі накази українського військового командування в боротьбі з Денікіним. Одним із таких повстанців був відомий отаман Зелений. Він у вересні 1919 року розбив значні підрозділи Денікіна, при чім сам загинув у цих боях. Всяка інша демократична влада в аналогічних умовах зробила б теж саме, що зробила українська влада, стараючися використати масовий повстанський рух для боротьби за свободу і незалежність свого народу.

Т. Абрамович нарешті робить закид нашій партії за те, що окремі члени її брали участь в різних комітетах оборони Петлюри від обвинувачень у погромництві. Ми не заперечуємо цього факту. Члени нашої партії дійсно брали участь і в цих комітетах, і на Паризькому процесі Шварцбарда, як свідки. Проти Петлюри й цілого українського руху російсько-жидівський націоналізм виступив з такими явно неправдивими й тенденційними обвинуваченнями, що наша партія вважала своїм обов'язком, в інтересах демократії на Україні, виступити ще раз з фактами, щоб спростувати неправдиві наклепи на адресу української визвольної боротьби. Правда, Паризький процес закінчився сприятливо для Шварцбарда. Торрес зручно збудував оборону Шварцбарда на так зв. «опінії жидівського народу». Все жидівське населення на Україні, — заявив він устами своїх свідків, — є тої думки, що іменню Петлюра винний за погроми. Звідси оборона Шварцбарда зробила належні висновки для впливу на присяжних: Шварцбард, мовляв, зробив свій вчинок під впливом загальної опінії свого народу, впав в стан певного душевного афекту. Шварцбард неначе був знаряддям колективної волі жидівського народу. Вбиваючи Петлюру, він буцім то хотів служити свому народові.

Коли пригадати, що Торрес не допустив до переслухання головних українських свідків передчасним припиненням допиту свідків взагалі, то зрозуміємо, що при такій постановці справи присяжні могли, а можливо й мусіли виправдати Шварцбарда. Я сам на місці французьких присяжних при такому освітленні справи напевне оправдав би Шварцбарда, бо хто може не осуджувати таких фактів як погроми? Але «опінія жидівського народу» в кваліфікації жидівських свідків на процесі не може вважатися за дійсну опінію жидівського народу, яка можлива лише в умовах вільного демократичного життя, а не в умовах большевицького режиму, який вже 8-ий рік панує на Україні. Большевики весь час боролися й борються з усякими проявами симпатії або прихильності до української влади взагалі й особливо — до Петлюри. Вони всіма способами стараються очерняти й дискредитувати представників українського визвольного руху. Тому всякий свобідний голос на Україні, що йде не по

лінії большевицької політики, в сьогодняшніх умовах є виключений. Зникне большевицька влада, тоді лише почуємо справжню, незфальшовану опінію жидівського народу.

Як в дійсности жидівське населення ставилося до української влади? Приклади цього ми бачили не один раз. Досить пригадати, що в 1920 році десятки тисяч жидівського населення емігрувало з України до Польщі та до Румунії разом з українською армією. В тому ж 1920 році, ще до переходу української влади на еміграцію, в Кам'янці, Проскуріві, Винниці і ин. містах на дуже многолюдних святах, улаштованих з приводу проголошення автономії Палестини, жидівське населення з особливою прихильністю вітало українських міністрів-соціалістів і Петлюру.

Даремно г. Абрамович для доказу деяких своїх тверджень посилається на такого свідка, як бувший український соціалдемократ, а потім комуніст — Винниченко. Відомо, що Винниченко є дуже непостійна людина і може буквально на протязі одної доби по кілька разів міняти не тільки свою тактику, але й програму. Не треба забувати, що Винниченко не політик, а поет, а про поетів ще знаменитий російський критик Бєлінський казав, що у них розум увійшов у талант. В кожному разі Винниченко найменше надається на ролю об'єктивного свідка, особливо в справах, де зачеплена його власна амбіція: до Петлюри він не міг ставитися безсторонньо, бо Петлюра випередив його в своїй популярности на Україні.

Аналогічних фактів для доказу необоснованости тверджень г. Абрамовича можна б навести значно більше. Але вже на підставі сказаного ми маємо право заявити, що ми відкидаємо обвинувачення г. Абрамовича проти нашої партії, як цілком безпідставні. Ми вважаємо, що г. Абрамович взявся судити про тактику нашої партії занадто поспішно, бо буди в той час, коли на Україні сталися погроми, у Москві, за 1000 кілометрів, він не може мати правильного погляду на дійсні відносини тих часів на Україні. Ми вважаємо, що такі ненормальні відносини, які вже давно існують між нашою партією й партією російських соціалдемократів є недопустимі. В основі цих відношень лежить особливий погляд російських с.-д. на українську проблему, яку вони завсігди стараються ігнорувати. До революції наша партія була «неблагодійною» в очах російських с.-д. лише за те, що на своєму прапорі мала гасло національно-територіальної автономії України. Таке відношення до нашої партії з боку російських с.-д. не змінилося й досі, бо з вибухом революції наша партія замість автономії виставила на своєму прапорі гасло незалежної України. Це гасло висунуте українською революцією. Воно відповідає *об'єктивним тенденціям в розвитку українського суспільства*. Соціалдемократична партія повинна придивлятися до дійсних тенденцій суспільного розвитку. Тов. Бауер, що сказав свою відому промову про проблеми Сходу Європи на Марсельському конгресі Інтернаціоналу, безумовно нас в цьому відношенні розуміє. На жаль, г. Абрамович і його товариші нас не розуміють. Вони не інтересуються українським рухом, ні діяльністю української с.-д. партії. Тому вони пишуть до Соціалістичного Інтернаціоналу скаргу, оснований на тенденційному, неспровереному матеріалі й цим спричиняються не до зміц-

нення, а навпаки до ослаблення й дезорганізації демократичних сил на Україні.

Такі відносини між соціалдемократичними партіями двох сусідніх народів ідуть проти інтересів демократії й соціалізму на Сході Європи. Тому ми просимо комісію звернути на це особливу увагу при вирішенні даного спору між нашою партією і партією російських соціалдемократів.

Т. Абрамович в короткій промові заявив, що він піколи не був противником українського визвольного руху і завжди розумів всю вагу цієї проблеми. Тим більше, що він сам в минулому працював в жидівському с.-д. «Бунді», який мусів вести боротьбу за національні права жидівського пролетаріату. *Т. Абрамович* зазначає, що в час повстання Директорії проти Скоропадського в кінці 1918 року, ЦК. Рос. СДРП рекомендував своїм організаціям на Україні стояти на ґрунті незалежної демократичної України.

Т. Абрамович заявив, що він не висуває ніяких обвинувачень проти УСДРП за її попередню діяльність, але що несподіванкою для нього були резолюція й відозва УСДРП після смерті Петлюри, бо він був переконаний, що українська соціалдемократична партія не має відношення до Петлюри й його діяльності за кордоном. Щоб в'яснити це, чи дійсно солідаризується УСДРП з усією діяльністю Петлюри, подав він свою доповідь до Соціалістичного Інтернаціоналу. *Т. Абрамович* ствердив, що українська соціалдемократія з українських партій найбільш енергійно провадила боротьбу проти погромів і згадує імена членів УСДРП Верхоли та Тарановича, які вживали всіх зусиль для припинення погрому в Проскуріві.

Петлюрі закидає *т. Абрамович* «терпимість» до погромів», вважаючи, що він мав досить сили для ліквідації погромів та для покарання винних.

Т. Бауер заявляє, що на його погляд, комісія не може займатися діяльністю Петлюри, бо вона відноситься до минулого, це діло судитиме історія. Важно, що *т. Абрамович* стверджує, що українська соціалдемократична партія з погромами боролася. Звертає увагу на відносини між двома партіями — українських і російських соціалдемократів, які покликані вести роботу на сумежних територіях, але не мають між собою нормальних стосунків.

Т. Бауер зазначив, що на підставі вислуханих пояснень темою обговорення можуть бути тільки дві справи: 1) Питання тактики УСДРП в зв'язку з її опублікованими документами з приводу убійства Петлюри і 2) Взаємовідносини між УСДРП та рос. соціалдемократією.

Т. Дебрукер приєднався до пропозиції *т. Бауера*, після чого взяв слово *т. Феденко*.

Т. Феденко зазначає, що резолюція УСДРП по смерті Петлюри не була виявом політичної солідарності з його діяльністю взагалі. Вона була виявом протесту проти брутальних обвинувачень в погромниці по адресі цілого українського руху, які почали з'являтися в різних органах закордонної преси після убійства Петлюри. Ціль нашої резолюції була — вплинути на жидівських і українських шовіністів, показати одним і другим, що шлях національної ненависти не може привести українського і жидів-

ського народів до нічого доброго. Проти шовіністичних вигуків з обох боків ми в своїй резолюції кинули гасло: «нехай живе міжнародня солідарність».

Т. *Дебрукер* після промови т. Феденка заявив, що комісія вважає справу вясненою, і тому дальша дискусія припиняється.

Т. *Адлер* вніс пропозицію, щоб з боку т. Абрамовича та українських соціалдемократів були внесені до комісії остаточні резюме поглядів на предмет спору, аби це дало матеріал для резолюції комісії.

Прийняттям пропозиції Адлера засідання комісії закінчилося.

Кінцевий висновок делегатів УСДРП на Комісії Нац. Меншостей при Соціал. Інтернаціоналі*).

До Комісії Меншостей Соціалістичного Робітничого Інтернаціоналу.

Шановні Товариші!

В наслідок обговорення справи тактики нашої партії, що відбулося 23 лютого 1928 року в Комісії Меншостей Р. С. І., а також беручи на увагу докладні пояснення УСДРП в двох меморіялах по цьому питанню, ми, виконуючи постанову комісії меншостей, подаємо наступний наш висновок.

Ми переконані, що рішення комісії меншостей повинно тільки сприяти зміцненню авторитету Р. С. Інтернаціоналу і зокрема УСДРП серед працюючих мас України, бо тільки при цій умові можлива успішна боротьба робітничої класи України за демократію проти зростаючих реакційних сил.

УСДРП в своїх опублікованих в 1926 році заявах з приводу убійства Петлюри ні одним словом не згадує про свою солідарність з політикою Петлюри взагалі, бо українська соціалдемократія на протязі революції не раз розходилася з Петлюрою в політичних питаннях, а весь час, починаючи з 1921 року зовсім не мала відношення до його діяльності на еміграції.

Представники УСДРП заявляють, що в зазначених публікаціях ці розходження партії з політикою Петлюри не зазначені *тільки* через ті спеціальні мотиви, за для яких партія вважала konieczним опублікувати свої заяви, а саме: обвинувачення, як Петлюри так і провідників взагалі всього українського демократичного руху в організації жидівських погромів. В своїх опублікованих заявах УСДРП ставила своїм завданням указати на ті загальні умови, які в певний період української революції викликали анархію й погроми на Україні, а також на підставі фактів заявити, що Петлюра активно піддержував боротьбу української соціалістичної демократії з антисемітизмом і погромами.

Представники УСДРП не бачать рішуче ніяких підстав для обвинувачення партії в недодержанні принципів Р. Соц. Інтернаціоналу. Навпаки, заяви української соціалдемократії, що викликали доповідь т. Абрамовича, мають своєю головною метою боротьбу з антисемітизмом на Україні, через

*) Т. Абрамович свого висновку не подав.

що в них партія з усією рішучістю закликає українських робітників і селян до братерської солідарності з працюючими всіх інших національностей України.

УСДРП була взагалі на протязі революції найактивнішою силою в боротьбі з погромами і всякого роду проявами антисемітизму. Українська соціалдемократія завжди вела і вестиме свою діяльність в згоді з принципами Соціалістичного Інтернаціоналу, обороняючи соціальні й національні інтереси працюючих мас на Україні.

Викликане доповіддю т. Абрамовича перебування УСДРП під підозрінням в недодержанні принципів Соц. Інтернаціоналу вже дало до цього часу свої шкідливі наслідки, бо цим дезорієнтовано українських робітників в відношенні до політики Соц. Інтернаціоналу, і спричинилося до ідейного розброду та до зміцнення реакційних і шовіністичних настроїв на Україні.

Представники УСДРП вважають, що доклад т. Абрамовича в значній мірі є наслідком ненормальних, історично обумовлених відносин між УСДРП та Рос. СДРП, через що між цими партіями немає належного взаємного розуміння й контакту. Усунення цих ненормальних відносин не тільки улегшить боротьбу УСДРП за демократію, але й буде дуже сприяти зміцненню солідарності робітничих мас всіх національностей, що живуть на Україні.

І. Мазена.

П. Феденко.

Цюрях, 25. II. 1928.

Засідання Виконавчого Комітету Робітни- чого Соціалістичного Інтернаціоналу 26 лютого 1928 року в Цюриху.

В засіданні брали участь слідуючі товариші: Ісагакіанц (Вірменія), Де Брукер, Вандервельде¹⁾, Ван Русбрук (Бельгія), Стаунінг²⁾, Мадсен (Данія), Кріспін, Герман Мюллер³⁾, Вельс (Німеччина), Брак, Рендель, Лонге (Франція), Церетелі (Грузія), Кремп, Гендерсон, Керквуд, Джілліз (Англія), Фліген, Вібаут (Голяндія), Модільяні, Тревес (Італія), Бауер⁴⁾ (Австрія), Абрамович, Сталінський (Росія), Ганссон, Меллер (Швеція), Грімм (Швайцарія), Ярблєм (Палестина), Попович (Югославія), Соукуп (Чехословаччина), Мазела, Феденко (Україна), Адельгейда Попп (Інтернаціональний жіночий Комітет).

ПРОМОВА Т. ДЕ БРУКЕРА.

В справі спору між українською і російською соціалдемократичними партіями голова комісії меншостей *де Брукер* зробив звіт, якого короткий зміст був такий:

Перед комісією меншостей Соціалістичного Інтернаціоналу стала справа тактики УСДРП. Багато документів довелось нам переглянути, щоб ясно собі представити справу. Всім відомі події, що відбулися не так давно в Парижі: убиство Петлюри і процес Шварцбарда.

З приводу убиства Петлюри та висунутого проти нього обвинувачення в жидівських погромах виступила УСДРП з маніфестом, в якому відкидає це обвинувачення. З свого боку представник рос. с.-д. Абрамович подав доклад, в якому домагався розгляду справи, бо він має на неї інший погляд.

Комісія меншостей поставила перед собою питання: як розглядати

¹⁾ Еміль Вандервельде, відомий теоретик соціалізму, був в 1927 році міністром закордонних справ.

²⁾ Стаунінг був 1927 року головою данського соціалістичного правительства.

³⁾ Мюллер-Франкен, теперішній перший міністер Німецької республіки.

⁴⁾ Отто Бауер, провідник австрійської соціалдемократії, відомий знавець національного питання.

справу. Комісія меншостей рішила, що вона вийшла б із своєї ролі, коли б вона шукала установити відповідальність за ті події, які вже належать до царини історії. Ми не історики а політики. Ми не можемо входити в розгляд тих подій, які сталися на Україні перед 10 роками в умовах тяжкої міжгромадянської й національної війни. Що мусимо ствердити, так це те, що Петлюру ніхто не обвинувачує в організації погромів. Питання йде протє, наскільки він енергійно боровся з погромами.

В цій справі окрім доповіді Абрамовича ми маємо два меморіяли наших українських товаришів, в яких докладно зясована вся справа.

Комісія меншостей констатує, що т. Абрамович не висовує обвинувачення проти УСДРП. Він хотів вяснити відношення УСДРП до Петлюри, з яким, як це доказано представленими документами, УСДРП розійшлася в політичних питаннях ще з 1921 року. Українські товариші заявляють, що їхня резолюція з приводу трагічної смерті Петлюри мала спеціально завдання й через те вони в ній не згадують про свої політичні розходження з Петлюрою, які вони мали з ним за його життя.

В наслідок розгляду справи в комісії меншостей було знайдено шлях порозуміння обох сторін на ґрунті предложенї резолюції.

В звязку з цєю резолюцією дозволяю собі сказати кілька слів персонально взагалі про складні й тяжкі проблеми Сходу Європи. Це тяжка проблема і найбільша трудність полягає в тій загальній ситуації, що там панує. Це проблема тактики соціалістичної партії в національно-визвольній боротьбі на Сході Європи. Багато націй борються в радянській державі за своє національне самоозначення, за свою свободу. Всі наші симпатії на їх боці, бо вони борються за визволення, за принципи демократії, тоб то за наші принципи — Соціалістичного Інтернаціоналу.

Але на цім місці треба зауважити, що одне — *право* а друге — *засоби боротьби*. Це міжнародне завдання, що всіх націй торкається: всі народи повинні находити *межу* в своїй боротьбі, щоб не викликати світової катастрофи. Теоретично і повстання проти большевиків допустиме. Але практичне вирішення цього питання — це тяжка і складна проблема.

На Сході Європи ще не зовсім розмежовані національні території і там виникає небезпека війни націй на території б. Російської імперії. В таких обставинах і чужі сили можуть увійти в гру. Мусить бути якась теоретична границя в виборі засобів, щоб питання, яке торкається одної нації, не привело до нової світової катастрофи, до нової братовбійчої війни всіх європейських народів*).

*) В Паризькому органі Керенського «Дни» 29. лютого 1928 року була вміщена тенденційна інформація про це засідання Виконавчого Комітету Соц. Інтернаціоналу в Цюриху, де, між иншим, зазначено, ніби т. Де Брукер висловився «проти відбудови України до Кавказу». Невідомо, відкіль дістала редакція «Дни» цю фальшиву інформацію, але вона дуже добре характеризує стремління певних груп за кордоном використовувати всі засоби в обороні «єдиної, неділимої Росії». Ця інформація стільки ж відповідає дійсности, як і тверження в тому ж числі «Дни», що ніби укр. соціал-демократія мала спір не з російськими соціалдемократами, а з «жидівською соціалістичною партією». (Ред.).

Після промови де Брукера відбулися короткі дискусії, в яких ваяли участь т. т. Ярблєм, Лонге і Абрамович.

Ярблєм заявляє, що резолюція має загальний характер, що відноситься до всіх народів, а тому пропонує випустити речення, яке говорить про відносини на Україні, щоб тоді резолюція була директивною для соціалістичних партій всього світу.

Лонге пропонує редакційну поправку до французького тексту резолюції.

Абрамович заявляє, що пропозиція Ярблєма може резолюцію тільки зіпсувати, бо резолюція має на увазі національні відносини на Сході й спеціально на Україні.

2. РЕЗОЛЮЦІЯ ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ.

Після цих дискусій було одностайно прийнято таку резолюцію:

«В атмосфері гострої національної боротьби та взаємного національного озлоблення, що ще й досі панує на Радянській Україні під впливом страшних подій міжгромадянської війни та жидівських погромів, для соціалістичних партій окремих націй, що заступають інтереси робітничої класи в визвольній боротьбі своїх народів, в якій вони мусять брати участь, є подвійно потрібно заховувати свою незалежність в відношенні до загального національно-буржуазного руху і уникати всього, що могло б викликати в робітничих масах вражіння, ніби соціалістична партія солідаризується з буржуазними шовіністами та їхньою національною тактикою. Тільки гострим і ясним відмежуванням від націоналізму буржуазних і дрібно-буржуазних партій, які нацьковують нарід на нарід і намагаються відхилити маси від класової боротьби й мобілізувати їх для боротьби націй, можна зробити соціалістичні партії «третьою силою» між і над націоналізмами, що між собою боряться.

Щоб успішно боротися з націоналізмом і реакцією, необхідно, щоб соціалістичні партії окремих націй в країнах Радянського Союзу були між собою в таких відношеннях, які зміцняли б взаємне довірря й солідарність робітничих мас».

Прилоги.

1. РЕЗОЛЮЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКР. СОЦ.-ДЕМ. РОБ. ПАРТІЇ З ПРИВОДУ ЖИДИВСЬКИХ ПОГРОМІВ НА УКРАЇНІ З 25 ЛЮТОГО 1919 Р.

Центральний Комітет У. С.-Д. Р. П., маючи певні відомості про погроми, учинені над єврейською людністю різних міст України бандами хуліганів і злодіїв, підносить свій голос протесту — голос пролетарської партії — проти знущання з неповинних людей.

Ц. К. У. С.-Д. Р. П. закликає всіх членів партії та співчуваючих всіма силами боротись з погромами і допомагати розкрити винних у погромах, що, як і всякі інші погроми, являються згубними для революції і братерського єднання робітників України.

Ц. К. У. С.-Д. Р. П. вимагає від правительства негайного слідства для розкриття жадливих злочинств і найсуворішої кари винуватцям.

Ділом чести для військової влади являється змити з української армії обвинувачення в участі в погромах. Центр. Комітет У. С.-Д. Р. Партії вимагає від військової влади, щоб вона в першу чергу виключила з армії Української Народньої Республіки і віддала під військовий суд всіх учасників погромів, які своїми чорними ділами ганблять революційну боротьбу українського народу за своє самоозначення.

Центральний Комітет висловлює свій жаль і співчуття пролетарським єврейським масам, які стали жертвою погромів з боку контр-революційних чорносотенців. Велике нещастя, яке впало на голову єврейської людности, є разом з тим і нещастям українського пролетаріату. Український пролетаріат вірить, що не вважаючи на всі муки й катування, єврейський пролетаріат не перенесе свого законного обурення і гніву супроти чорносотенних злочинців на братерський український пролетаріат і на його революційний здобуток — незалежну Українську Народню Республіку, а буде в купі з ним боротися за кращу долю цілого робітництва України, за подолання одаково ворожої їм обом як жовтоблакитної та біло-синьо-червоної, так і всякої іншої реакції.

(«Робітнича Газета», орган Ц. К.-ту УСДРП, Вінниця,
28.ІІ. 1919 р., ч. 461).

2. СТАТТЯ ТОВ. О. БЕЗПАЛКА В Ч. 464 „РОБІТНИЧОЇ ГАЗЕТИ“ 3 4 БЕРЕЗНЯ 1919 РОКУ В ВИННИЦІ.

Молода українська суспільність ступає скорим кроком по дорозі до вищої культури. Наразі дігнали й перегнали ми поляків в умінню устроювати погроми. Так як у поляків, так і у нас займаються цим страшним ділом деякі військові часті, прикриваючи свої вчинки ріжними вимовами. У поляків і у нас різати жидів — діло патріотичне, жиди противники Польщі, противники України, большевики, тому їх треба вирізати, так аргументують старі патріоти поляки й новоспечені патріоти українці, які ще самі перед кількома місяцями сумнівалися в можливості збудувати самостійну Україну.

І дивно стає, де наші патріоти-гайдамаки знайшли найбільше заклятих противників України: не на бульварах українських городів, не в конторах протофісів, а в бідних переулках та закутках маленьких українських городків.

Вже на самі хати тих заулків жаль дивитися. Стріхи викривлені лягають до землі, стіни попідпирані дошками, вікна по при саму землю виходять з своїх рам і ледве спяті латочками. В хаті бідні нечисті барлоги, а в кожній з них як мишенята по кількоро замураганих дітей. Ідеш пова такі хати й дивуєшся, як можуть в них жити люди і хотілося б тих людей, які б вони не були, вирвати з тих нор, повести їх до сонця й показати їм, як повинно соняшне створіння жити.

І одного дня, в суботу по обіді о 3-ій годині в місті Проскурові вдіраються в ті жидівські заулки здорові молоді мужчини, члени культурного українського народу, одним потиском видушують двері й вікна, влітають у ті норі не для того, щоби сонця впустити до хат, а для того, щоби принести загибель і смерть.

І страшні вороги України й українського народу підносять один зойк на смерть переляканого звіряти. Але ж не аби яких ворогів визвали українські герої, козак-гайдамаки проти своїх шаблук—бабів, старців, дівчаток, хлопців, дітей п'ятилітніх, шестимісячних і десятиднівних, всіх без розбору витинали в пень. Страшно, страшно, нема слів обурення, щоби висловити це почуття образи для людської гідності. Ні в яким народі і в жаднім віці, і нігде на сторінках історії нема описаних подібних картин.

Хто ж це гуляв на проскурівських базарі: люде? Ці ества не заслуговують на назву жадної звірини, бо це ж було би образою тої звірини. Герої? Де ж є на світі герої такі, які мірялися би з шестимісячними дїтьми, немічними бабами, коли ж це в середніх віках тому шістьсот літ уважалося задачею чести найкращих героїв-лицарів брати в оборону немічних женщин і дітей.

Оцих проскурівських погромщиків не можна навіть назвати відважними людьми, бо в Проскурові мали щастя всі ті жиди, що жили в міцних камяних хатах з кріпкими дубовими дверима. Туди не зайшов жодний гайдамака, бо виважувати дубові двері це праця і може за ними знайшовся б сильніший опір. Алеж бідні хатки обчасом розбить, на це стало відваги й сили. Тому ж то наші приятелі жидівські банкири і ба-

гачі міста Проскурова, осталися живими, за те наших клятих ворогів пекарів, кушнірів, робітників на заводах, фурманів, маленьких лавочників — тих вирізали до ноги. Біля 1500 душ загинуло від гайдамацьких шаблук. Гайдамаки в своїм нерозумі хвастаються, що 6000 вирізали. Докладної статистики ще не зроблено, але більш 2000 душ в ніякім разі не упало після провізоричного обчислення жидівської громади.

Жиди, що zostалися, ходять з переляканими очима і по давно приятельськи скаржаться перед місцевими дядьками і сільськими жінками: От прийшла черга і на нас, того року влітку ставляли вас по селах в ряди, казали вам на розжарене сонце дивитися, били вас, сікли різками й биввали, а тепер нас вирізали. Ми навчилися не тішитися з чужого горя, тому і ви не тіштеся з нашого нещастя. І жид і дядько плачуть. Прийшлося мені говорити не з одним дядьком, не з одною жінкою, у всіх були сльози на очах, коли говорили про різню і описували, як матерей кололи разом з дітьми на руках.

І в оцих дядьках і жінках відзивалася наша національна совість і честь, засуджуючи це звірське діло, для якого нема вимівки, вибачення, а є один прокляти і один голос обурення.

І національна совість питається, чи покарано злочинників, чи дано інформації всім частинам війська, як воно має заховуватися супроти мирного населення без різниці віри, чи поширюється література для освідомлення народу в цім напрямі?

Наразі ще досі урядує той комендант, за якого урядування вирізано дітей й жінок у Проскурові, ще досі ті частини війська, що це робили, живуть в тім городі, ще досі ходять люди, які себе звуть інтелігентами й провідниками віськових частин і хвастаються оцим нелюдським ділом в Проскурові і по інших містах.

Ми мусимо голосно сказати собі і народові, що ворог нашої справи і ворог нашого народу сидить в нас самих, в нашій незорганізованості, в нашій байдужості до загальних справ, в нашій відсутності енергії братися витревало до суспільно- і військово-організаційної роботи, в нашій лінивстві, бездарності, в нашій невірі до власних сил. В нас є цей ворог, але ми не розправляємося з ним так жорстоко, як з тими невинними жидівськими бідолахами, яким дійсно байдужа мусить бути доля нашого народу і нашої України. Коли ці жидки заслужили на заріз, то кілька з нас заслужили на шибеницю за зраду своїй отчизні і своєму народові.

Наш нарід мусить змити проскурівську пляму з себе, як найскорше одноголосним осудженням того діла і гострим покаранням його. Инакше не маємо права домагатися прийаття до сем'ї народів і засідати разом з американцями, англійцями, французами, які неминуче мусять нас уважати не рівними з собою, а людодіями.

3. ВИТЯГ ІЗ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВИТЕЛЬСТВА УНР З 12 КВІТНЯ 1919 РОКУ¹⁾.

З окрема Правительство *не допустить погромів над єврейським населенням України* і рішуче буде боротись з цим ганебним і протидержавним явищем, яке принижує український народ в очах культурних націй всього світа. Правительство Української Народньої Республіки певно в тім, що український народ, який сам пережив довгі роки національного поневолення і оцінивши національну волю перший оголосив національно-персональну автономію для оборони прав національних меншостей України, допоможе урядові в корені знищити погромні вчинки темних елементів.

4. РЕЗОЛЮЦІЯ ПОДІЛЬСЬКОГО ГУБЕРНІАЛЬНОГО І КАМ'ЯНЕЦЬКОГО МІСЦЕВОГО КОМІТЕТІВ ЖИДІВСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ „ПОАЛЕЙ-ЦІОН“, УХВАЛЕНА 26 СЕРПНЯ 1919 РОКУ.

Маючи на увазі, що зазначені тт. Гольдельманом і Ревуцьким в квітні при переговорах у Станіславоні з представниками уряду негативні обставини в сучасний мент цілковито усунені, а саме:

1. Правительство і головне командування рішуче поборюють погромні явища.

2. Порозуміння демократії української й жидівської прийняло реальні форми і вже дало гарні наслідки, при чому правительство в справі національно-персональної автономії цілковито підтримує жидівську соціалістичну і народню демократію, а також політику сучасного міністерства єврейських справ.

3. Правительством вживаються заходи до повної легалізації жидівських соціалістичних партій, а також до уможливлення парламентарного існування комуністичних політичних груп при умові лояльного їх відношення до Української Республіки.

4. Правительство в цілому є соціалістичне і стоїть на твердій демократичній платформі.

5. Міністерство праці стоїть на певному ґрунті контакту з професійними організаціями робітництва, а також заявило про бажання відновлення рад робітничих депутатів, як центральних представників органів пролетаріату з дорадчими й контрольними правами в питаннях робітничих і соціально-економічних.

Постановили: признати бажаним прийняття членом партії т. Гольдельманом посади товариша міністра праці з правом заступництва міністра в кабінеті й раді міністрів, що лишень дасть можливість партії відповідати за політику уряду; далі зайняття членом партії посади радника в міністерстві народнього господарства і доручити губернiальному комітету в негайному порядку скласти список кандидатів на посади у державних установах.

(Гольдельман, Листи про Україну, ст. 53).

¹⁾ Подається лише частина, в якій говориться про боротьбу з погромами. (Ред.).